

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

ЧЕРНЕТА СВІТЛАНА ЮРІЇВНА

УДК 378:364-43-051](477)

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Полтава – 2023

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано в Волинському національному університеті імені Лесі Українки (м. Луцьк), Міністерство освіти і науки України.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, доцент
СЛОЗАНСЬКА Ганна Іванівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної
освіти;

доктор педагогічних наук. доцент
СТЕПАНЕНКО Вікторія Іванівна,
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (Полтава), професор
кафедри соціальної педагогіки, в.о. директора
навчально-наукового інституту педагогіки і
психології;

доктор педагогічних наук, професор
КРАВЧЕНКО Оксана Олексіївна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
декан факультету соціальної та психологічної
освіти.

Захист відбудеться 20 квітня 2023 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.01 ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава) за адресою: площа Академіка Олексія Бекетова, б.19, мала конференц-зала, м. Лубни, Полтавська обл., 37501.

З дисертацією та рефератом можна ознайомитися на сайті http://luguniv.edu.ua/?page_id=76 та в бібліотеці ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» за адресою: вул. Ковалю, 3, м. Полтава.

Реферат розіслано 18 березня 2023 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. В. Мордовцева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Перехід економіки України на ринкові умови розвитку спричинив погіршення соціального статусу тих категорій населення, які і без того перебували не в кращому стані. При цьому послуги фахівців із соціальної роботи користуються попитом значної частини громадян. Останнім часом з'являються нові соціальні й культурні феномени, посилюється значимість соціокультурного простору, розвиваються різні види соціальних послуг, а також збільшується спектр соціальних установ, які їх надають. Одним із найсуттєвіших явищ економічного та суспільного життя України і багатьох розвинених країн Європи протягом останніх десятиліть стало інтенсивне розширення ринку соціальних послуг, формування нових видів, а також зміна механізму їх надання.

Нині намітилися негативні тенденції в соціальному становищі значної частини громадян нашої країни, у першу чергу, це зuboжіння населення, погіршення матеріального забезпечення громадян; зростання смертності, злочинності, безпритульності, наркоманії та алкоголізму, особливо в молодіжному середовищі. Ситуація суттєво ускладнилась військовою агресією росії проти України, пандемією Covid-19, спричинивши зростання кількості вразливих категорій населення (особи із числа внутрішньо переміщених; особи без визначеного місця проживання, бездоглядні діти і молодь; безробітні; особи з обмеженими фізичними можливостями, із психічними відхиленнями; учасники російсько-української війни, військовослужбовці; сім'ї загиблих військовослужбовців; особи, які перебували в місцях позбавлення волі; громадяни, які постраждали від насильства, торгівлі людьми; діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, випускники інтернатних закладів; діти і молодь «груп ризику»; багатодітні, неповні, прийомні, опікунські сім'ї, будинки сімейного типу; особи похилого віку та інші), які потребують надання якісних соціальних послуг. На жаль, соціальна сфера в цілому та фахівці із соціальної роботи виявилися не готовими до такого розвитку подій. Відтак, система надання соціальних послуг повинна адекватно реагувати на сучасні потреби суспільства, а самі послуги мають ураховувати індивідуальний стан і реальні потреби клієнтів.

Відмова держави від виконання своїх соціальних гарантій за багатьма напрямками, непродуманий і неефективний перерозподіл повноважень у соціальній сфері між державними органами, підприємцями і самими громадянами, відсутність чіткої наукової та законодавчо-нормативної бази розвитку соціальної сфери тільки посилюють кризові явища. Усе це спричиняє потребу виваженого підходу до системного й цілеспрямованого впровадження інновацій у професійну підготовку майбутніх фахівців із соціальної роботи у контексті надання ними соціальних послуг.

Нормативно-правовою базою для підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг є нормативні документи в галузі освіти та соціальної політики, зокрема закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про соціальні послуги» (2003, 2019),

Стандарти вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти (2019), професійні стандарти «Соціальний працівник» (2019), «Фахівець із соціальної роботи» (2020), «Фахівець із соціальної допомоги вдома» (2020), «Соціальний менеджер» (2021), «Директор закладу (установи) надання соціальних послуг» (2021), «Завідувач відділення (соціальні послуги)» (2021) та ін.

Актуальність, теоретичне і практичне значення проблеми, відсутність науково-методологічного обґрунтування процесу підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг зумовили потребу ґрунтовного вивчення теоретичних і методичних основ такої підготовки. Так, вивчення соціальної практики показує, що більшість фахівців із соціальної роботи у територіальних громадах відчують труднощі у процесі надання клієнтам соціальних послуг. Це пов'язано з відсутністю необхідних теоретичних знань та практичних умінь і навичок, що в результаті негативно впливатиме на якість їх надання. Окрім цього вони не мають відповідної фахової підготовки й навчально-методичного забезпечення.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що в сучасній соціально-педагогічній науці існують об'єктивні передумови для дослідження проблеми підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. Соціальна робота та соціальна педагогіка як професійна діяльність розглядається в працях С. Архипової, О. Безпалько, Р. Вайноли, Л. Віннікової, О. Галан, Ю. Галагузової, І. Зверевої, Н. Зобенько, А. Капської, О. Карпенко, В. Костіної, Л. Міщик, В. Поліщук, Л. Романовської, Г. Слезанської та інших.

Проблемам професійної підготовки та професійного розвитку фахівців у галузі соціальної роботи присвячені праці зарубіжних (Р. Гуд (R. Goode), М. Ковел (M. Cowell), С. Колінс (S. Collins), К. Купер-Леутер (C. Cooper-Lewter), Д. Макмілан (D. McMillan) та вітчизняних (В. Беспалько, Р. Вайнола, О. Дубасенюк, І. Зязюн, С. Калаур, А. Капська, О. Караман, О. Карпенко, Л. Коваль, І. Козубовська, М. Коляда, В. Оржеховська, Ж. Петрочко, В. Поліщук, А. Полянничко, А. Рижанова, Л. Романовська, І. Савельчук, С. Савченко, С. Сургова та інші) учених.

Структура професії та посадових обов'язків фахівця із соціальної роботи постійно змінюється під впливом соціальних проблем країни, сучасних потреб окремих регіонів. Соціальна робота нині активно розвивається та вдосконалюється, що знаходить відображення у різних моделях підготовки фахівців із соціальної роботи (М. Дужа-Задорожна, В. Жуков, О. Загайко, О. Карпенко, І. Козубовська, О. Ольхович, О. Пічкарь, В. Поліщук, О. Пришляк, В. Сидоров, В. Синявський, Г. Слезанська, Н. Собчак та інші). Функціонуванню спектру соціальних послуг та особливостям їх надання присвячені праці Н. Горішної, К. Дубич, Л. Ільчук, О. Караман, М. Кравченко, О. Кравченко, І. Малофєєва, С. Попової, Л. Попової, А. Сидорчук, Г. Слезанської, В. Степаненко та інших. Молодь, як особлива соціальна група, розробка та впровадження технологій її підтримки лягли в основу досліджень О. Безпалько, Ю. Борисової, О. Вакуленко, О. Виноградова, Н. Зимівець, О. Кравченко,

Л. Малиша, Т. Марценюк, І. Мачуліної, С. Оксамитна, Т. Павлюк, В. Степаненко, А. Стрелковської, Р. Хавули та інших.

У контексті нашого дослідницького задуму заслуговують на увагу дисертаційні дослідження, присвячені вивченню особливостей надання соціальних послуг у територіальній громаді та підготовці до означеного виду діяльності соціальних працівників. Так, О. Безпалько займалася вивченням соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді (Безпалько, 2007); Я. Белєвцова аналізувала сучасний стан надання соціальних послуг, зосередивши увагу на управлінні системою соціальних послуг, налагодженні взаємодії з отримувачами соціальних послуг; необхідності безперервного покращення функціонування суб'єктів надання соціальних послуг (Белєвцова, 2011); О. Водяна вивчала особливості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою (Водяна, 2016); В. Костіна аналізувала професійну підготовку майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактики дезадаптації учнів (Костіна, 2019); В. Анголенко схарактеризувала підготовку майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням (Анголенко, 2018); О. Кравченко аналізувала питання задоволення потреб населення у соціальних послугах (Кравченко, 2019); Г. Слозанська досліджувала теоретичні і практичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах (Слозанська, 2019). В основу досліджень Я. Юрків лягли теоретичні та практичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до роботи із вразливими категоріями населення (Юрків, 2021); В. Степаненко досліджувала особливості дистанційного консультування в соціальній роботі з різними категоріями клієнтів (Степаненко, 2021); М. Скочко вивчав організаційно-змістові засади надання соціальних послуг у сільській місцевості (Скочко, 2021); А. Ліжевський зосередив увагу на комплексному дослідженні сутності, системи та структури, особливостей публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення в Україні (Ліжевський, 2021).

Аналіз результатів наукових досліджень та практики організації освітнього процесу з проблеми, що вивчається, засвідчив, що теоретичні та практичні питання підготовки фахівців із соціальної роботи в системі вищої професійної освіти вирішені недостатньо ґрунтовно. Зокрема, потребує уваги дослідження системної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальній громаді.

Слід зазначити, що професійно-виважена та адекватна до сучасних викликів робота фахівців соціальної сфери дасть змогу суттєво знизити рівень соціального напруження в суспільстві, допоможе значній частині клієнтів в їхній боротьбі за виживання в складних умовах нашої дійсності. У зв'язку з цим, представляється надзвичайно актуальною проблема системної професійної підготовки фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. Створення такої системи стримується низкою *суперечностей* між:

– світовими тенденціями оновлення змісту і якості соціальних послуг у професійній діяльності фахівців із соціальної роботи та недосконалістю нормативного й методичного забезпечення відповідно до сучасних викликів українського суспільства та вимог євроінтеграції;

– збільшенням кількості вразливих категорій населення в Україні та низьким рівнем готовності фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів;

– соціальною потребою у фахівцях із соціальної роботи із сформованою готовністю до надання соціальних послуг та відсутністю системи якісної й цілеспрямованої професійної підготовки майбутніх фахівців до надання соціальних послуг в закладах вищої освіти;

– необхідністю системної організації професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг та нерозробленістю науково-теоретичних, методичних та практичних засад відповідної системи.

Названі протиріччя викликають необхідність розв'язання важливої наукової проблеми – на основі осмислення сучасного стану процесу підготовки фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг, науково обґрунтувати та впровадити в освітній процес ЗВО теоретичні й практичні засади професійної підготовки фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Отже, актуальність, недостатній рівень розробленості означеної проблеми в теорії і практиці соціальної роботи та соціальної педагогіки, наявність виявлених суперечностей та необхідність їх подолання зумовили вибір теми дослідження **«Теорія та практика підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки за напрямом «Соціальна взаємодія та соціальне партнерство в системі інститутів соціальної сфери» (державний реєстраційний номер 0119U000672), «Компетентнісна модель фахівця» (державна реєстрація № 0119U001797). Тему затверджено на засіданні вченої ради Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 9 від 26.03.2015 р.).

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – науково-теоретичні та практичні засади системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Мета дослідження – обґрунтувати науково-теоретичні та практичні засади системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг й експериментально перевірити її ефективність.

Реалізація мети дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

1. Розкрити сутність і зміст професійної підготовки фахівців із соціальної роботи.

2. Охарактеризувати особливості становлення та розвитку ринку соціальних послуг в Україні та за кордоном.

3. Визначити зміст професійної діяльності фахівця із соціальної роботи в контексті підготовки до надання соціальних послуг.

4. Представити професіограму фахівця із соціальної роботи в процесі підготовки до надання соціальних послуг.

5. Науково обґрунтувати та розробити модель системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальних громадах та охарактеризувати її компоненти.

6. Визначити компоненти, показники та рівні сформованості готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

7. Упровадити та експериментально перевірити ефективність системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальних громадах.

Концепція дослідження. Інституалізація соціальної роботи на локальному рівні як практичної сфери діяльності з надання різноманітного спектру соціальних послуг населенню у територіальній громаді зумовлює потребу в підготовці конкурентоздатних фахівців із соціальної роботи, готових до роботи в нових складних умовах. Упровадження системи підготовки відповідних фахівців, спроектованої на основі професіограми фахівця із соціальної роботи у контексті надання соціальних послуг, у зміст вищої соціальної освіти сприяє формуванню у них готовності до надання соціальних послуг у територіальній громаді. Концепція дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг ґрунтується на трьох взаємопов'язаних між собою рівнях – методологічному, науково-теоретичному й практичному.

Методологічний рівень концепції відображає взаємодію та взаємозв'язок фундаментальних наукових підходів та принципів до вивчення проблем, що покладені в основу дослідження. Серед спектру підходів чільне місце відведено системному, компетентнісному, професіографічному, діяльнісному й особистісно зорієнтованому. Так, системний підхід акцентований на необхідності розглядати процес професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг як цілісну систему; компетентнісний – дозволяє розглядати оцінку результатів професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи в єдності кількох видів компетентностей у відповідному виді діяльності; професіографічний – слугує інструментом розробки професіограми фахівця із соціальної роботи, що забезпечує інтеграцію знань, умінь і навичок, здібностей, узгодження рольового спектру, із рисами та якостями, які необхідні для ефективного надання соціальних послуг у територіальній громаді; діяльнісний – передбачає аналіз, планування та реалізацію процесу професійної підготовки майбутнього фахівця із соціальної роботи до надання соціальних послуг; особистісно зорієнтований – зумовлює необхідність урахувувати унікальність та самоцінність кожного суб'єкта професійної підготовки.

До найвагоміших принципів функціонування системи віднесено: цілісність і системність, професійна спрямованість навчання, самореалізація, зв'язок теорії з практикою, наступність, науковість, практична орієнтованість навчання, доступність навчання, органічний зв'язок практико-орієнтованих курсів і практичної діяльності, професійне самовдосконалення здобувачів.

На *науково-теоретичному рівні* концепції обґрунтовано теоретичні засади функціонування системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальних громадах, що ґрунтується на узагальненні комплексу наукових ідей, положень, дефініцій, покладених в основу розуміння сутності явища, яке вивчається; особливості підготовки фахівців соціальної роботи за кордоном і в Україні; історичні та концептуальні засади становлення й розвитку системи соціальних послуг в Україні і за кордоном; нормативно-правове забезпечення системи соціальних послуг в Україні; змістовну характеристику професійної діяльності фахівця із соціальної роботи у процесі надання соціальних послуг у територіальній громаді; визначення базових понять дослідження – соціальні послуги, територіальна громада, майбутній фахівець із соціальної роботи, професійна підготовка, готовність майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальних громадах, система підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальних громадах.

Професійна підготовка майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальних громадах – це цілеспрямований процес і результат формування готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до означеного виду діяльності в сукупності знань, умінь і навичок, особистісних та професійно значущих якостей, необхідних для виконання професійних завдань, пов'язаних із наданням соціальних послуг у територіальних громадах.

Систему підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальних громадах визначено як сукупність взаємопов'язаних компонентів (цільовий, змістовий і діяльнісний), що гармонійно взаємодіють між собою, утворюючи стійку єдність, що спрямована на формування готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Практичний рівень концепції передбачає експериментальну перевірку ефективності системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг та дієвості організаційно-педагогічних умов, що забезпечують оновлення змісту, форм, методів і технологій професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. Реалізація системи є спеціально організованим, цілеспрямованим, динамічним процесом, функціонування якого зумовлюється врахуванням специфіки теоретичної підготовки, практики, самостійної роботи, позааудиторної діяльності. Оцінювання ефективності системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг характеризується комплексністю, етапністю, відбувається через використання визначеного діагностичного інструментарію і виражається певним рівнем готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальній громаді.

Окреслені концепти стали підґрунтям для формування **загальної гіпотези**, згідно з якою професійна підготовка майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальній громаді буде ефективною за умови впровадження в освітній процес закладів вищої освіти теоретично обґрунтованої, розробленої й експериментально перевіреної системи підготовки, яка інтегрує чітко визначені наукові підходи, принципи та організаційно-педагогічні умови.

Загальну гіпотезу конкретизовано в **часткових положеннях**, які становлять науково-теоретичні й практичні засади системи професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальних громадах у сукупності таких компонентів, як:

– *цільовий*, який визначає мету (сформувані готовність майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг); методологічні підходи (системний, компетентнісний, професіографічний, діяльнісний, особистісно зорієнтований), принципи, що визначають спрямованість реалізації теоретико-практичних аспектів підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг (цілісності і системності, професійної спрямованості навчання, самореалізації, зв'язку теорії з практикою, наступності; науковості, практичної орієнтованості навчання, доступності навчання, органічного зв'язку практико-орієнтованих курсів і практичної діяльності, професійного самовдосконалення студентів);

– *змістовний*, який розкриває компоненти (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний) і рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг; етапи (початковий, базовий, конструктивно-коригувальний) та зміст професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до означеного виду діяльності через використання потенціалу навчальних дисциплін («Вступ до спеціальності», «Соціальна педагогіка», «Правове забезпечення соціальної роботи», «Соціальна робота в громаді», «Соціально-правовий захист окремих категорій клієнтів», «Соціальна робота в сфері зайнятості», «Історія соціальної роботи», «Теорія та технології соціальної роботи», «Система соціальних служб», «Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах», «Соціальна робота з різними категоріями») і різних видів практики (навчально-ознайомлювальна; професійно-орієнтована; стажерська);

– *діяльнісний*, що містить дидактичне забезпечення освітнього процесу через реалізацію форм (у групах, у парах, індивідуальна робота), методів (традиційні, методи групового рішення творчих завдань, методи із застосуванням «складних» умов, методи колективного стимулювання творчих пошуків), технологій і засобів навчання з урахуванням специфіки процесу підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Методологічну основу дослідження становлять: теорія пізнання і діалектична теорія, що забезпечили можливість дослідити генезу розвитку соціальних послуг в Україні і за кордоном, охарактеризувати систему підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних

послуг у закладах вищої освіти; обґрунтована теорія дала змогу визначити та класифікувати види соціальних послуг в Україні в умовах децентралізації, проаналізувати нормативно-правове забезпечення системи соціальних послуг в Україні, охарактеризувати професійну діяльність фахівця із соціальної роботи у процесі надання соціальних послуг у територіальній громаді; теорія систем – розробити професіограму фахівця із соціальної роботи у контексті надання соціальних послуг у територіальній громаді; принципи взаємозв'язку явищ і процесів у суспільстві, науці й освіті – розробити систему професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг; психолого-педагогічні теорії розвитку й саморозвитку особистісно-професійних якостей фахівця, загальнонаукові підходи (системний, компетентнісний, професіографічний, діяльнісний, особистісно зорієнтований), загальнофілософські положення єдності теорії та практики, загального і часткового, принципи цілісності й системності, професійної спрямованості навчання, самореалізації, зв'язку теорії з практикою, наступності, науковості, практичної орієнтованості навчання, доступності навчання, органічного зв'язку практико-орієнтованих курсів і практичної діяльності, професійного самовдосконалення студентів – змодельовати систему підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці з філософії, історії, соціальної політики, економіки, юриспруденції, державного управління, соціології, педагогіки, психології, соціальної роботи, в яких висвітлено: теорії моделювання освітніх систем (Л. Ковальчук, О. Тарнопольський, В. Томашевський, Л. Фрідман, І. Фролов, Р. Шенон); положення системного підходу (Н. Амосов, В. Беспалько, Ю. Галагузова, Т. Льїна); компетентнісного (О. Глушко, Л. Морська, О. Овчарук, О. Плахотнік, О. Савченко, Л. Сідун); професіографічного (А. Беляєва, С. Калаур, О. Кокун, В. Синявський, О. Сорока, І. Щербакова); діяльнісного (Г. Васянович, Л. Кандибович); особистісно зорієнтованого (І. Бех, О. Дубасенюк, І. Зимня, О. Пехота, Г. Щедровицький) методологічних підходів; теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи (О. Караман, О. Карпенко, Л. Міщик, Л. Романовська, Я. Юрків), проектування змісту професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи (І. Козубовська, І. Мельничук, В. Поліщук); теоретичні концепції соціальної роботи (О. Беспалько, І. Зверева, А. Капська, Т. Семигіна); соціальної роботи у контексті надання соціальних послуг у територіальній громаді (Я. Белєвцова, Н. Горішна, А. Ліжевський, М. Скочко, Г. Слозанська); фундаментальні положення теорії готовності особистості до професійної діяльності (М. Вовк, Ю. Грищенко, М. Дьяченко, А. Ліненко, С. Соломаха, Г. Сотська, Н. Філіпчук); теоретичні і практичні аспекти використання інноваційних технологій у вищій школі (Н. Волкова, А. Нісімчук, О. Падалка, І. Прокопенко, С. Сисоєва).

На різних етапах дослідницького пошуку застосовувалися такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз наукової літератури, узагальнення, класифікація (для з'ясування базових понять дослідження), історико-логічний і порівняльно-історичний (з метою інтерпретації історичних та концептуальних

засад становлення й розвитку системи соціальних послуг в Україні і за кордоном), систематизація, моделювання, групування (для концептуалізації основних положень дослідження); *емпіричні* – спостереження, аналіз документів, анкетування, тестування, експертна оцінка, вивчення результатів діяльності, нормативних документів, узагальнення досвіду роботи, аналіз освітніх програм, навчальних планів, робочих програм (для визначення стану досліджуваної проблеми у практиці вищої школи), моніторинг (для оцінювання якості та ефективності надання соціальних послуг у територіальній громаді, відстеження динаміки сформованості рівнів готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг); педагогічний експеримент (для перевірки результативності розробленої системи); *методи математичної статистики* – кількісний і якісний аналіз результатів експериментальних даних за критеріями Колмогорова-Смірнова та F-критерію (для визначення достовірності отриманих результатів); *графічні* – для наочного ілюстрування і порівняння результатів дослідження в графічних зображеннях і табличних формах.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася впродовж 2016–2021 років на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки, Рівненського державного гуманітарного університету, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Національного університету «Одеська політехніка», Хмельницького національного університету, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, територіальних громад Волинської області. На різних етапах у дослідженні взяли участь 64 соціальні працівники територіальних громад Волинської області, 72 викладачів ЗВО, які безпосередньо здійснювали підготовку майбутніх фахівців із соціальної роботи, і 154 здобувачів першого рівня вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота», з яких 76 осіб увійшли до експериментальної групи (ЕГ) та 78 – до контрольної групи (КГ).

Наукова новизна результатів полягає в тому, що визначено та обґрунтовано теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг, а саме:

– *вперше науково обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено* систему підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг, що містить цільовий, змістовий і діяльнісний блоки на основі врахування сукупності методологічних підходів (системний, компетентнісний, професіографічний, діяльнісний, особистісно зорієнтований) і принципів (цілісності і системності, професійної спрямованості навчання, самореалізації; зв'язку теорії з практикою, наступності, науковості, практичної орієнтованості навчання, доступності навчання, органічного зв'язку практико-орієнтованих курсів і практичної діяльності, професійного самовдосконалення студентів);

– *визначено* організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг: формування мотиваційних установок майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг засобами імітаційного моделювання; залучення студентів до практико-орієнтованого середовища; реалізація рефлексивно-управлінської технології у вигляді активних форм і методів навчання; психолого-педагогічна підтримка майбутніх фахівців із соціальної роботи у процесі професійної підготовки;

– *розроблено* професіограму фахівця із соціальної роботи, що надає соціальні послуги в територіальній громаді, складовими якої є комплекс компетентностей, функціонально-рольовий спектр, цінності, обов'язки, знання, уміння і навички, професійно значущі й особистісні характеристики;

– *здійснено* історико-гносеологічний аналіз концептуальних засад становлення й розвитку системи соціальних послуг в Україні і за кордоном, нормативно-правового забезпечення системи соціальних послуг у державі для визначення й уточнення основних понять дослідження;

– *уточнено*: зміст понять «соціальна послуга», «готовність майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг»; функції і компетентності фахівця із соціальної роботи у контексті надання соціальних послуг;

– *удосконалено*: зміст, форми, методи, технології й засоби підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Набули подальшого розвитку класифікація і сутність компетентностей фахівців із соціальної роботи, що надають соціальні послуги (діагностувальна, прогностична, комунікативна, психологічна, управлінська, здоров'язбережувальна, соціально-правова, соціальна); зміст, форми, методи та технології професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг в умовах децентралізації системи соціального захисту населення.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що апробовано розроблену систему підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальній громаді на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти в межах підготовки студентів зі спеціальності «Соціальна робота», здійснено добір ефективних традиційних та інноваційних форм, методів, технологій і засобів підготовки, визначено механізми впровадження організаційно-педагогічних умов формування готовності до означеного виду діяльності.

Практична реалізація авторської системи також виражена у розробці й імплементації змістово-технологічного та навчально-методичного забезпечення (зокрема, змістове збагачення програм окремих дисциплін темами, що стосуються специфіки надання соціальних послуг у територіальній громаді; розробка авторських навчальних курсів «Соціально-правовий захист окремих категорій клієнтів», «Правове забезпечення соціальної роботи» та «Соціальна робота в громаді»; доповнення програм різних видів практик завданнями, спрямованими на формування відповідних умінь і навичок; підготовка та

реалізація соціальних проєктів; апробація тренінгових програм; проведення семінарів, круглих столів, конференцій за тематикою дослідження) у професійну підготовку здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з соціальної роботи.

Матеріали дослідження *можуть бути використані* під час проєктування підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальній громаді у закладах вищої освіти; викладання професійно-орієнтованих навчальних дисциплін; підвищення кваліфікації й перекваліфікації працівників соціальних служб, установ та організацій державної та недержавної форм власності, територіальних громад; розробки спецкурсів, спецсемінарів, навчальних посібників і в позааудиторній роботі студентів спеціальності 231 Соціальна робота за освітніми програмами «Соціальна педагогіка» та «Соціальна робота».

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-24/01/1383 від 29.06.2022), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 514-33/03 від 05.07.2022), Національний університет «Одеська політехніка» (довідка №743/138-07 від 01.07.2022), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 01-12/31 від 01.07.2022), у діяльність Волинського обласного центру соціальних служб (довідка № 871/09-20 від 16.09.2021), Департаменту соціальної політики Луцької міської ради (довідка № 11.2-8.4/15699/2021 від 07.12.2021).

Особистий внесок автора в роботах, опублікованих у співавторстві, полягає у визначенні та обґрунтуванні мотиваційних компонентів у системі підготовки майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг [2]; з'ясуванні значення позитивного впливу практики медіації в школі на свідомість учнів у контексті необхідності їх подальшої соціальної адаптації [8]; в обґрунтуванні змісту, інтерактивних форм і методів удосконалення процесу підготовки майбутніх соціальних працівників з метою формування у них цінності усвідомленого батьківства та її трансформації у професійно-ціннісну орієнтацію [9]; в обґрунтуванні педагогічних умов удосконалення системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідної роботи [10]; представленні результатів щодо працевлаштування та навчання неповнолітніх після виходу з місць позбавлення волі [16]; в аналізі норм міжнародно-правових документів щодо стандартів соціально-правового захисту та підтримки дітей і визначенні найбільш пріоритетних для системи їхнього соціального захисту в Україні [17]; в аналізі системи підготовки соціальних педагогів, які отримують спеціалізацію «соціально-правовий захист», визначенні сутності поняття «правова культура» та її складових [19]; визначенні основних напрямів ресоціалізації неповнолітніх у зарубіжних країнах [22]; розкритті змісту поняття «децентралізація» та аналізі соціально-економічного потенціалу громад у Волинській області [26]; визначенні напрямів, завдань і функцій професійної діяльності фахівців із соціальної роботи в територіальній громаді [29]; дослідженні практики надання соціальної послуги посередництва – медіації, розкритті змісту її основних фаз, висвітленні питання медіабельності

спору та акцентуванні уваги на аналізі підстав відмови у наданні соціальної послуги медіації [30]; розробці структури навчальної дисципліни «Документування у сфері соціального забезпечення» для студентів спеціальності 232 Соціальне забезпечення та систематизації методів її вивчення [33]; в аналізі чинного законодавства щодо можливостей соціальної відповідальності кожного громадянина щодо забезпечення реалізації прав осіб з інвалідністю, нетерпимості до порушення їх прав [45]; в аналізі динаміки професійного становлення студента впродовж усього періоду навчання на прикладі спеціальності «Соціальна робота» [47]; в узагальненні результатів дослідження щодо стану охоплення студентів спеціальності «Соціальна робота» неформальною освітою, обґрунтуванні напрямів активізації студентів до здобуття неформальної освіти [48].

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження оприлюднено на наукових, науково-практичних конференціях і семінарах різних рівнів: *міжнародних* – «Актуальні питання реформування правової системи України» (Луцьк, 2007, 2009, 2015, 2017), «Проблеми забезпечення прав і свобод людини, їх захисту в країнах Європи» (Луцьк, 2015), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський та національний вимір» (Луцьк, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020), «Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери» (Ніжин, 2018), «Сучасний світ і незрячі» (Луцьк, 2019), «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2020, 2021), «Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери» (Ніжин, 2020), «Соціальна робота: виклики сьогодення» (Тернопіль, 2021), «Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення: європейський та національний вимір» (Луцьк, 2021), «Проблеми та перспективи розвитку територіальних громад в соціальній сфері» (Ужгород, 2021); *всеукраїнській* – «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (Івано-Франківськ, 2007). Основні положення й результати дослідження були обговорені на засіданнях кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки (2017–2022 рр.).

Публікації. Зміст та результати дослідження висвітлено у 52 наукових і науково-методичних працях (із них 43 одноосібних), зокрема: 3 монографії (2 у співавторстві), 23 статті у наукових фахових виданнях України, 3 – у журналах, що індексуються у наукометричних базах Scopus та Web of Science Core Collection, 5 статей у зарубіжних і міжнародних наукових виданнях, 4 навчально-методичні посібники, 12 публікацій апробаційного характеру та 2 праці, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Кандидатська дисертація на тему «Організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях» зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка захищена у 2005 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використано.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел (479 найменування, з них – 88 іноземними мовами), 19 додатків (на 64 сторінках). Дисертація

містить 45 таблиць, 23 рисунки. Загальний обсяг дисертації становить 546 сторінок (основного тексту – 481 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету й завдання, сформульовано провідні концептуальні ідеї, гіпотезу, схарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичну значущість отриманих результатів, наведено відомості про впровадження та апробацію одержаних результатів, структуру дисертаційної роботи.

У першому розділі – **«Професійна підготовка фахівців соціальної роботи як наукова проблема»** – представлено аналіз базових понять дослідження; розкрито професійну підготовку фахівців із соціальної роботи за кордоном і в Україні; схарактеризовано молодь як особливу соціокультурну групу, як об'єкта та суб'єкта в системі соціальних послуг.

На основі проведеного методологічного вивчення наукової літератури з'ясовано, що соціальна сфера є простором складних соціальних відносин і зв'язків між різними елементами соціуму з приводу їх соціального статусу, рівності і нерівності в суспільстві. Особливістю соціальної сфери є можливість формувати особистість, удосконалювати її інтелектуальні, фізичні, духовні, культурні й соціальні потреби, розвиваючи потенціал суспільства. Складовими соціальної сфери є галузі, підгалузі й види діяльності, результат функціонування яких передбачає задоволення потреб людей в охороні здоров'я, освіті та культурі.

У світовій практиці соціальна робота реалізується саме в соціальній сфері, в якій виявляються й оцінюються результати економічної, господарської діяльності суспільства, перевіряється його ефективність і здатність задовольняти інтереси і потреби людей. У цій підструктурній залежності державних інститутів соціальна робота виступає регулюючим механізмом основних сфер життєдіяльності людини. Вагомим елементом соціальної роботи є сфера надання соціальних послуг (далі – СП).

Аналіз змістового наповнення сфери СП дав змогу акцентувати увагу на базових поняттях, безпосередньо пов'язаних із нею: «соціальна допомога», «соціальна підтримка» (піклування), «соціальний захист», «соціальне забезпечення», «соціальний розвиток», які відображені у працях із соціальної роботи, соціальної педагогіки, соціального забезпечення (І. Білик, Н. Болотіна, С. Глазунов, Р. Греба, М. Диха, В. Козубовський, О. Кравченко, Ю. Кривобок, В. Куценко, С. Прилипко, Л. Шумна та ін.). Так, *соціальна допомога* – це одна з основних форм підтримки суспільством осіб, чиє матеріальне становище не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим межі забезпеченості, визначеної законодавством. Вона може бути державною, благодійною, гуманітарною, грошовою або натуральною тощо. *Соціальна підтримка (піклування)* – це система заходів з матеріального забезпечення за рахунок державного та місцевого бюджетів та інших джерел фінансування громадян, які потребують соціальної допомоги і не можуть самотійно вийти із

скрутного становища. Соціальна підтримка надається у вигляді матеріальної допомоги, соціального обслуговування та різноманітних пільг найменш захищеним категоріям населення. *Соціальний захист* є системою заходів, що здійснює суспільство та його різні структури щодо забезпечення гарантованих мінімальних достатніх умов життя, підтримки життєзабезпечення і життєдіяльності людини за допомогою надання їй соціальних послуг та заходів соціальної підтримки. *Соціальне забезпечення* акцентовано на виплату пенсій, соціальну допомогу, соціальний догляд. Відповідно до міжнародних стандартів соціальне забезпечення передбачає право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку сім'ї, материнства й дитинства, утримання і виховання за державні кошти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. *Соціальний розвиток* є складовою соціального процесу, під час якого визначаються та реалізуються соціальні програми в оптимальній послідовності та з найбільшим соціальним та економічним ефектом. Сприяння соціальному розвитку передбачають дії з надання отримувачу соціальних послуг, орієнтованих на активізацію його життєвих сил, посилення внутрішніх мотиваційно-ціннісних ресурсів.

Соціальне обслуговування як галузь соціальної сфери, здатне сприяти вирішенню завдань модернізації країни. Здійснюючи соціальне обслуговування, на жаль, не використовуються повною мірою СП для усунення протиріч між свободою і соціальною несправедливістю по відношенню до груп населення з низьким доходом, згладжування різкої диференціації населення за рівнем матеріальних статків, підвищення рівня життя населення. З'ясовано, що сьогодні в Україні створена система СП, яка є одним із важливих показників, що визначають якість життя людей. Згідно із ЗУ «Про соціальні послуги» (№ 2671-VIII, 17.01.2019 р.), система надання соціальних послуг – це правова основа, принципи, способи і форми надання соціальних послуг, сукупність суб'єктів, що взаємодіють на всіх етапах організації їхнього надання. Встановлено, що система СП в Україні постійно перебуває в процесі модернізації та оновлення відповідно до нових потреб громадян та сучасних світових підходів у їх наданні. Таким чином, ухвалення нової редакції ЗУ «Про соціальні послуги» є ключовим моментом на шляху реформування процесу надання СП.

Вважаємо, що СП виступають вагомими складовими системи соціального захисту населення, можуть надаватися як державними, так і громадськими організаціями, приватними підприємцями вразливим категоріям осіб для покращення умов їхнього існування. У законодавчому полі, СП є діями, спрямованими на профілактику складних життєвих обставин, їх подолання або мінімізацію негативних наслідків для осіб/ сімей, які в них перебувають.

Установлено, що специфічними властивостями СП є необхідність безперервного їх надання; потреба розосередження надання послуг на території громади для максимального наближення до місця проживання клієнта; «відсутність суперництва», пов'язана зі збільшенням кількості споживачів послуг та їхньою корисністю на клієнтів. СП є поліфункціональними, оскільки вони виконують соціалізуючу,

діагностувальну, адаптивну, коректувальну, превентивну, реабілітаційну, супроводжуючу, патронажну, опікунську та посередницьку функції.

Представлено взаємопов'язані між собою структурні елементи соціальних послуг: об'єкти СП, суб'єкти СП, стандарти і норми СП, середовище, в якому відбувається вироблення і надання СП, майново-фінансові, кадрові та управлінські ресурси структур, що надають СП, матеріальна й духовна культура об'єктів і суб'єктів СП, результат ефективності та якості СП.

Схарактеризовано види СП за різними критеріями: з урахуванням функціонального спектру; за «суб'єктність-об'єктність»; за формами надання; за «часовим фактором», за «інноваціями» тощо. Спираємось на основний ЗУ «Про соціальні послуги», в якому представлено класифікацію різних видів СП: за спрямованістю; за типами; за місцем надання; за строком надання.

До базових СП віднесено соціальну профілактику; соціальну адаптацію; догляд удома, денний догляд; підтримане проживання; соціальну інтеграцію та реінтеграцію; інформування, надання притулку; екстрене (кризове) втручання; консультування; представництво інтересів; соціальний супровід; посередництво; натуральну допомогу; догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору; переклад жестовою мовою; супровід під час інклюзивного навчання; медіацію.

Проведений змістовний, функціональний, критеріальний аналіз СП дав змогу встановити, що вони носять суб'єктно-об'єктний характер, мають цільову спрямованість, здійснюються системою за допомогою різних форм, методів, технологій і засобів, а їхній результат впливає на якість життя індивіда, групи і характер соціальних відносин у системах «людина-людина», «людина-суспільство».

Сьогодні в Україні діє модель підготовки фахівців із соціальної роботи, розроблена з урахуванням передового зарубіжного досвіду, світових тенденцій підготовки фахівців, що обумовлена потребою впровадження інноваційних технологій в освіту та соціальну роботу (М. Дужа-Задорожна, О. Загайко, І. Козубовська, О. Ольхович, О. Пічкара, В. Поліщук, О. Пришляк, Г. Слезанська, Н. Собчак та ін.).

Сучасна система професійної підготовки фахівців із соціальної роботи в Україні знаходиться на етапі свого розвитку. Вагомими факторами, що вплинули на її становлення, можна вважати, по-перше, «легалізацію» соціальної роботи завдяки введенню до кваліфікаційного довідника посад керівників, спеціалістів і службовців професії «соціальний працівник»; по-друге, розширення мережі різнопрофільних соціальних закладів, соціальних установ соціального обслуговування, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, появу недержавних соціальних служб, що потребують кваліфікованих соціальних працівників; по-третє, формування нормативно-законодавчої бази соціальної роботи (Проект Закону України «Про соціальну роботу» (2021 р.), Закони України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001 р.), «Про соціальні послуги» (2019 р.), «Про основні засади

молодіжної політики» (2021 р.) тощо); по-четверте, розповсюдження закордонного досвіду соціальної роботи; по-п'яте, розробку моделей підготовки соціальних працівників на різних освітніх ступенях «молодший бакалавр – бакалавр – магістр» (Стандартів вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти (2019 р.), професійних стандартів «Фахівець із соціальної роботи» (2020 р.), «Соціальний менеджер» (2021 р.) на основі імплементації закордонного досвіду, адаптованого до вітчизняних умов.

Професійною підготовкою соціальних працівників займаються близько 70 закладів вищої освіти України, які представляють освітньо-професійні програми, розроблені з урахуванням стандартів вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти. На жаль, в освітньо-професійних програмах зустрічаються лише поодинокі випадки цілеспрямованого й детального вивчення змістового наповнення «соціальних послуг», їхніх видів, технологій надання клієнтам.

Установлено, що у зарубіжних країнах вища освіта націлена на розвиток концепції професійної освіти протягом усього життя та орієнтує на формування професійної компетентності, яку розглядають як своєрідний комплекс навичок, наявність кваліфікації, соціальних поведінкових характеристик і здатність працювати в групі, приймати рішення, прораховувати можливі наслідки й нести за них відповідальність, ініціативність, готовність до ризику.

Аналізуючи зарубіжний досвід підготовки фахівців із соціальної роботи/соціальних педагогів, основну увагу зосереджено на трьох групах країн. Тип підготовки першої групи (Австрія, Бельгія, Німеччина, Нідерланди, Франція) – позауніверситетський. До другої групи належать Чехія, Угорщина, Польща, Болгарія, Греція, Норвегія, Данія, в яких розвинений змішаний тип підготовки на різних рівнях (перший рівень представлений середніми (вторинними) школами, які готують фахівців для сфери соціальних послуг; другий рівень – коледжі з чотирирічним навчанням; третій, вищий рівень, представлений факультетами соціальної політики, соціології, соціальної роботи університетів), як університетський, так і позауніверситетський. У країнах третьої групи (Італія, Словенія, Іспанія, Естонія, Ісландія, Швеція, Англія, Фінляндія) підготовку здійснюють в основному в університетах, однак, ця група не є однорідною. Виділяють три моделі підготовки, що передбачають навчання протягом 2-х, 3-4-х і 5-ти років.

Фахівець із соціальної роботи, як суб'єкт здійснення державної молодіжної політики, може надавати різноманітні СП, в яких він реалізується. Зарубіжні дослідники (Дж. Мід (G. H. Mead), Т. Парсон (T. Parsons), Ч. Рейч (Ch. Reich), Т. Розак (T. Roszak), Е. Шпрангер (E. Spranger)) розглядають «молодь» як соціокультурну групу зі специфічним способом життя, стилем поведінки, культурними нормами та цінностями, властивостями і функціями. У нашому розумінні «молодь» є особливою групою, що має свої соціально-демографічні, морально-етичні, культурні, політичні та інші характеристики, знаходиться на стадії трудового й соціального самовизначення, прагне до самореалізації,

самоствердження та розвитку своїх особистісних можливостей. Визначено проблеми молоді, серед яких особливе місце займають ті, що пов'язані зі здоров'ям, освітою, зайнятістю молоддю, волонтерською діяльністю, участю у суспільному та політичному житті країни, збройному конфлікті.

Представлено деякі види СП, суб'єктом надання яких можуть бути державні надавачі, громадські/неурядові організації, локальні бізнес-структури, релігійні установи. Особливу увагу зосереджено на послугах «інформування», «консультування», «профілактики» та «реінтеграції», оскільки розв'язання життєвих проблем молоді доцільно вирішувати за допомогою спеціально створеної системи надання соціальних послуг, в основі якої – профілактика негативних соціально-економічних явищ серед молоді (попередження, запобігання виникненню складних життєвих обставин), формами реалізації яких може бути інформування та консультування.

У другому розділі – **«Становлення та розвиток ринку соціальних послуг в Україні та за кордоном»** – проаналізовано історичні та концептуальні засади становлення й розвитку системи та ринку СП в Україні і за кордоном; схарактеризовано нормативно-правове забезпечення системи СП в Україні.

Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в громаді за кордоном періоду з кінця 90-х років ХХ ст. передбачали її глобалізацію. Це виявилось у тому, що якісні та ефективні, максимально персоналізовані та індивідуалізовані СП відповідно до проблем і потреб клієнтів мають надаватися у короткі терміни за місцем проживання клієнта.

Досліджуючи стан та розвиток соціальних послуг за кордоном (В. Бульба, В. Вознюк, В. Говоруха, С. Горбунова-Рубан, О. Мурашкевич, Н. Пігуль та ін.), можемо констатувати, що зарубіжна система надання СП відрізняється уніфікованим підходом: до фінансування; до стандартів СП і контролю за їх якістю; до критеріїв залучення громадських організацій як суб'єкта їхнього надання. Пріоритет надається особливим потребам і захисту прав одержувачів державної допомоги і СП. Система соціального захисту населення країн ЄС виконує фундаментальну роль збереження соціальної цілісності шляхом забезпечення постійного або тимчасового доходу. Проаналізований зарубіжний досвід надання СП засвідчив, що за кордоном створено вискоелективну комплексну систему соціального захисту, що передбачає соціальну допомогу, державні виплати, обов'язкове соціальне страхування, накопичувальне пенсійне забезпечення тощо.

Ситуація в Україні характеризується кардинальною зміною соціальної системи (В. Дзюндзюк, К. Дубич, В. Корженко, Н. Мельтюхова, Г. Одінцева та ін.), принципово новим переходом від універсальної системи соціального забезпечення «радянського зразку» із забезпеченням усіх, до індивідуального соціального захисту, адресної допомоги, що відповідає вимогам сучасності. У ній проявляються гуманістична сутність і спрямованість суспільного розвитку, акцентується увага на соціальних аспектах праці, побуту, дозвілля населення, з урахуванням потреб і законних інтересів.

Установлено, система надання СП є відкритою, складною соціально-економічною системою, елементами якої є державні органи й недержавні організації, діяльність яких спрямована на надання СП особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах, не можуть самостійно їх подолати та потребують сторонньої допомоги. Слід зазначити, що система надання СП спрямована на розв'язання життєвих проблем особи чи соціальних груп. Окрім цього, мають бути вирішені питання профілактики негативних соціально-економічних явищ, попередження виникнення складних життєвих обставин, формами реалізації яких є соціальна реабілітація, інтеграція, реінтеграція тощо. Створена система допомагає особам і соціальним групам самостійно розв'язувати життєві проблеми, відновлювати втрачені функції, уміння й навички, мінімізувати негативні наслідки зовнішніх обставин.

Ефективне функціонування системи надання СП забезпечують *комплекс принципів*: законності, гуманності, комплексності, конфіденційності, соціальної справедливості, доступності та відкритості, адресності та індивідуального підходу, ефективності використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами СП, добровільності вибору отримання чи відмови від надання СП, дотримання державних стандартів СП, етичних норм і правил тощо.

Підтримуємо Г.Слозанську в тому, що останніми роками в Україні відбувається децентралізація системи соціального захисту населення, що передбачає імплементацію нових моделей надання СП на локальному рівні в рамках реалізації механізму соціального партнерства «держава – територіальна громада – центри надання соціальних послуг».

У Законі України «Про соціальні послуги» задекларовано перехід від моделі соціального захисту, зосередженої на неефективних соціальних грошових виплатах і різноманітних пільгах, до сучасної, економічно обґрунтованої та дієвої моделі – надання соціальних послуг. Утім основними формами соціального захисту населення в Україні залишаються соціальні пільги та виплати, а СП поступово починають охоплювати соціально вразливі та незахищені верстви населення.

Останнім часом в Україні проходить активне реформування системи надання СП. На жаль, повільне проведення реформ, обмежений перелік і обсяг державних послуг разом із відсутністю достатнього фінансування не дає можливості налагодити ефективно та якісно їх надання фахівцями із соціальної роботи. Позитивним є те, що до процесу надання СП активно залучають організації громадянського суспільства.

Призначення стандартів СП полягає у поліпшенні якості життя тих груп громадян, які залежать від таких послуг, а також досягнення ефективності та економічної доцільності в наданні послуг. Проте, стандарти є засобом підвищення якості послуг. Вони гарантують не лише результативність самих послуг, але і їхню ефективну організацію й роботу працівників відповідних служб. Стандарти СП дають змогу зацікавленим суб'єктам кількісно оцінювати послідовність структури послуг і заходів у різних районах. Окрім цього, стандарти містять низку показників ефективності діяльності для кожної

послуги і методи визначення відповідності якості послуги для порівняння якості послуг в різних районах.

Основними нормативними документами, що регламентують стандарти якості надання СП в галузі соціальної сфери, є ті послуги, які затверджені Міністерством соціальної політики та стандарти їх надання (Порядок проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг, Державний стандарт соціальної послуги консультування, Державний стандарт соціальної послуги профілактики, Державний стандарт соціальної послуги представництва інтересів). При розробці підходів у сфері стандартизації СП слід розрізняти, по-перше, стандарти надання послуги, і, по-друге, стандарти якості послуги. На сьогодні у сфері надання СП основний акцент зроблено на першій складовій системи оцінки, причому стандарти надання послуг скоріше є нормами і нормативами технологічного характеру.

До переліку *критеріїв якості стандарту СП* належать такі: взаємозв'язок з конкретною послугою, наявність чітких показників результативності надання послуги населенню та кількісних показників, що характеризують динаміку змін соціального середовища й умов життя окремого індивіда від надання послуги, опис цільового значення виконання послуги на певний період, наявність обов'язкових умов, необхідних для надання послуги, та якісних характеристик надання / ненадання послуги.

Сьогодні в Україні відбувається активний розвиток системи СП. Підтримуємо Г. Слезанську, Н. Горішну в тому, що кваліфіковане надання усього спектру послуг «на місцях» дасть змогу покращити їхню якість і доступність, збільшити їх обсяг для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, розширити можливості органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту та покращити якість життя населення.

Інтеграція України в Євросоюз спричинила потребу розробки та впровадження соціальних інновацій для вдосконалення системи надання СП (Н. Горішна, А. Ліжевський, Г. Слезанська, К. Дубич). Особлива роль у цьому процесі належить вибору новітньої моделі, механізмів децентралізації соціальної політики й самому процесу адміністрування СП. Децентралізація СП вважається ефективним механізмом, що дає змогу посилити відповідальність органів місцевої влади та недержавного сектору за якість, фінансування та вибір надавача цих послуг.

В Україні процес децентралізації розпочався з 2014 р. з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні, законів України «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та змін до Бюджетного і Податкового кодексів щодо фінансової децентралізації. Згідно з реалізацією реформи децентралізації, повноваження з надання СП населенню передаються з центрального рівня на місцевий, тобто – *територіальним громадам* (далі – ТГ). Цей процес регулюється низкою нормативно-правових актів: Законом України «Про соціальні послуги», Типовим положенням «Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)», Наказами Міністерства соціальної політики

України «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати» та «Про затвердження Порядку розроблення державного стандарту соціальної послуги», «Про затвердження критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги» тощо.

Визначено базові соціальні послуги, надання яких забезпечуватиметься виконавчими органами органів місцевого самоврядування, у тому числі ТГ. Представлено нову класифікацію СП, що передбачає розподіл на соціальну профілактику, соціальну підтримку та соціальне обслуговування. Упроваджено нові механізми надання СП, зокрема, ведення випадку та екстрене (кризове) надання СП.

У третьому розділі – **«Професійна діяльність фахівця із соціальної роботи в контексті надання соціальних послуг»** – представлено змістовну характеристику професійної діяльності фахівця із соціальної роботи в процесі надання СП у ТГ; розроблено професіограму фахівця із соціальної роботи як суб'єкта надання СП; здійснено моніторинг і оцінювання якості та ефективності СП у ТГ.

Установлено, у 2020 році було затверджено професійний стандарт «Фахівець із соціальної роботи», в якому серед загальних компетентностей виокремлено ті, що пов'язані з системою надання СП: «Здатність виконувати професійну діяльність згідно з етичними вимогами соціальної роботи та особливостями фізичного й емоційного стану отримувачів соціальних послуг», «здатність забезпечувати конфіденційність особистої інформації про отримувачів соціальних послуг».

Однією із форм надання СП у ТГ є робота інтегрованого Центру, яка передбачає надання соціальної профілактики, періодичних послуг, ведення випадку (кейс-менеджмент), соціальну допомогу вдома, адресну натуральну допомогу, правове забезпечення, визначення потреб населення та моніторинг якості наданих послуг. Загалом, процес надання СП передбачає наявність *трьох етапів*: формування соціального замовлення, виконання соціального замовлення та його оцінка й моніторинг.

Представлено *алгоритм* роботи щодо надання інтегрованих СП в ТГ: виконком ТГ (структурний підрозділ, відділ, сектор) управляє системою, вивчає потреби населення, складає плани, залучає різні організації для надання послуг, оцінює якість, проводить моніторинг, розглядає заяви, збирає документи, готує проєкт рішення для керівництва ТГ; після прийняття рішення щодо надання соціальних послуг, його направляють до суб'єкта надання СП, який визначає індивідуальні потреби, складає індивідуальний план, підписує договір, надає СП, проводить внутрішній моніторинг.

Характеризуючи зміст діяльності фахівців із соціальної роботи у ТГ, варто враховувати вибір моделі надання СП. Вертикальна модель відрізняється наявністю державних програм, жорсткою регламентацією і детальними протоколами, рамковим підходом до цільових груп, скрупульозним описом параметрів бенефіціарів, дотриманням стандартів, максимальною алгоритмізацією та типологізацією СП, обов'язковою внутрішньою

підзвітністю. Останнім часом вертикальна модель змінюється на горизонтальну, що акцентує увагу на місцевих програмах, виборі доволі м'якого підходу до рамок і критеріїв, урахування специфіки проблем клієнтів і бенефіціарів, прояві гнучкості у визначенні пріоритетів і методів впливу на клієнтів, оперативності, зовнішній і внутрішній підзвітності.

Описуючи професійну діяльність фахівця з соціальної роботи у контексті надання СП у ТГ, розкрито її функціональний і компетентнісний *спектри*, представлені діагностичною, прогностичною, проєктувальною, комунікативною, організаторською, психотерапевтичною, соціальною компетентностями, компетентністю попереджати і розв'язувати конфліктні ситуації.

Розроблено *професіограму фахівця із соціальної роботи* у контексті підготовки до надання СП, що охоплює комплекс компетентностей, функціонально-рольовий спектр, цінності, обов'язки, комплекс знань, умінь і навичок, професійно значущі й особистісні характеристики, необхідні фахівцю з соціальної роботи для ефективного надання СП у ТГ. Професіограма слугує орієнтиром для професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП у ТГ.

Для вивчення стану сформованості умінь надання СП фахівцями із соціальної роботи у громаді було проведено діагностичне дослідження, об'єктом якого були 64 представники територіальних громад Волинської області. Проведене анкетування дало змогу встановити, що існуюча система надання СП набула певних змін, пов'язаних з удосконаленням нормативно-правової бази. Попри це вона ще залишається недосконалою і не завжди ефективною, оскільки доволі часто є віддаленою від реальних потреб конкретних клієнтів. Надмірна бюрократизація при виконанні завдань призводить до не завжди позитивного відношення клієнтів до самої соціальної інституції, яка надає ці послуги, так і до фахівців з соціальної роботи, які їх надають. Нерідко фахівці опиняються перед проблемами недостатнього фінансування на виконання завдань соціальної допомоги клієнтам, які її потребують. Недостатність кваліфікованих кадрів, спеціально підготовлених до надання СП у ТГ, є серйозною проблемою, яка потребує свого негайного вирішення.

У четвертому розділі – **«Система підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг»** – теоретично обґрунтовано, розроблено й схарактеризовано систему підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП у закладах вищої освіти; охарактеризовано методологічні підходи й принципи проєктування системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП; обґрунтовано організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП; розроблено змістово-технологічне та навчально-методичне забезпечення системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП.

Ураховуючи специфіку професійної підготовки фахівців соціальної сфери у ЗВО, розроблено *структурно-функціональну модель системи підготовки*

майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП, що представлена трьома взаємопов'язаними блоками: *цільовим*, що характеризує цілі й завдання професійної підготовки; *змістовим*, який розкриває її зміст; *діяльнiсним*, який розглядає форми, методи і технології навчання майбутніх фахівців із соціальної роботи; *аналітико-результативним*, що визначає результати діяльності та критерії оцінки ефективності педагогічної системи (рис. 1).

Під час розробки структурно-функціональної системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП, ми виходили з того, що така професійна підготовка буде ефективною в тому випадку, якщо її основні риси будуть максимально відповідати виявленим рисам самого процесу надання СП в ТГ. Окрім цього, при розробці змісту структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до означеного виду діяльності, ми враховували необхідність *реалізації вимог професійної освіти*: по-перше, *забезпечувати наступність і безперервність у підготовці фахівців із соціальної роботи*; по-друге, *орієнтувати студентів на динамічний стереотип особистості фахівця із соціальної роботи*, підтверджений постійним вдосконаленням його особистісно-функціональних характеристик; по-третє, *організувати навчальний процес з використанням традиційних й інноваційних технологій освіти*; по-четверте, *активно залучати студентів на всіх етапах навчання у ЗВО до практичної діяльності*.

Для реалізації процесу підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП найефективнішими є такі *методологічні підходи*, як-от: *системний*, який вказує на необхідність розглядати процес професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП як цілісну систему; *компетентнісний*, що допомагає оцінити результати професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи в єдності кількох видів компетентностей; *професіографічний*, що виступає інструментом розробки професіограми фахівця із соціальної роботи, що забезпечує інтеграцію знань, умінь і навичок, здібностей, рольовий спектр, риси та якості, необхідні для ефективного надання СП; *діяльнiсний* підхід, який акцентований на аналізі, плануванні та реалізації процесу професійної підготовки майбутнього фахівця із соціальної роботи до надання СП; *особистісно зорієнтований*, що вимагає врахування унікальності та самоцінності кожного суб'єкта професійної підготовки.

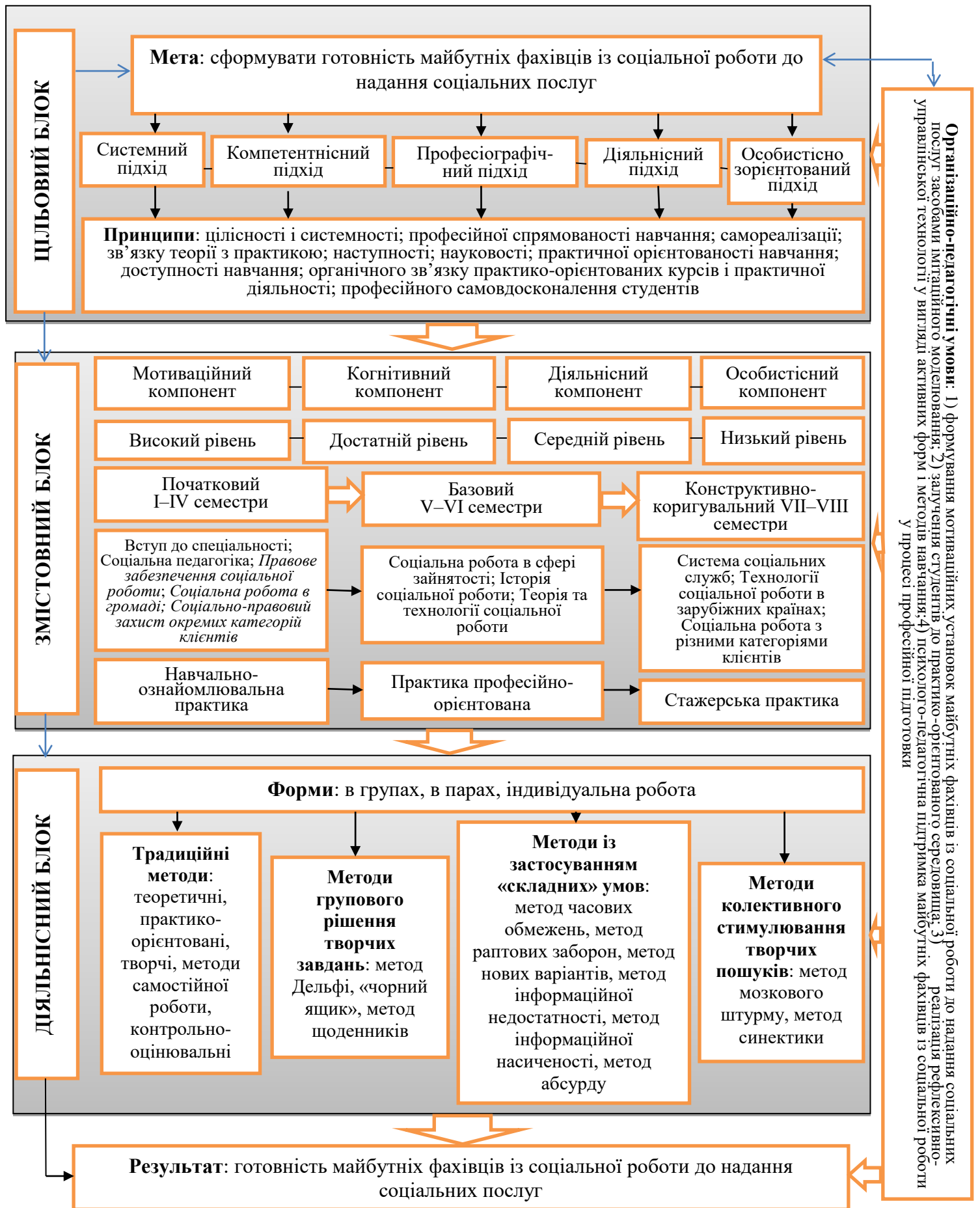

Рис. 1. Структурно-функціональна модель системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг

У розробленій моделі системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП досягнення мети можливе за умови реалізації комплексу принципів, які охоплюють: цілісності і системності, професійної спрямованості навчання, самореалізації, зв'язку теорії з практикою, наступності, науковості, практичної орієнтованості навчання, доступності навчання, органічного зв'язку практико-орієнтованих курсів і практичної діяльності, професійного самовдосконалення студентів. Окрім цього, при розробці структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП ми враховували специфіку соціальної освіти, що закріплена в принципах професійної підготовки фахівців із соціальної роботи, а саме: принцип особистісно зорієнтованого підходу, принцип природовідповідності, принцип цілісного підходу до формування особистості фахівця із соціальної роботи, принцип зв'язку розвитку з практикою професійної діяльності.

Другий, змістовний блок, представлений компонентами і рівнями сформованості готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг, етапами підготовки і навчальними дисциплінами. Важливість цього блоку обумовлена тим, що його розробка є суттєвою частиною формувального етапу експерименту, здійснюваного в ході дослідницької діяльності. Виокремлені компоненти (*мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний*) та рівні готовності (*низький, середній, достатній і високий*) складають основу змістовного блоку авторської моделі системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП.

Визначені нами *етапи* (початковий, базовий, конструктивно-коригувальний) збігалися з часовими межами навчання студентів (семестрами, навчальними дисциплінами, роками). Виокремлені етапи навчання у ЗВО стали одночасно і логічними ступенями реалізації системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП.

Третім блоком моделі системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до означеного виду діяльності є діяльнісний блок, до якого ми віднесли форми (у групах, у парах, індивідуальна робота), методи – традиційні (теоретичні, практико-орієнтовані, творчі, методи самостійної роботи, контрольно-оцінювальні) та активні, прийоми і засоби (аудіовізуальні, технічні) навчання. На основі аналізу досліджень українських учених (І. Дичківська, М. Дяченко-Богун), були виділені три основні групи активних методів: методи із застосуванням «складних» умов (метод часових обмежень, метод раптових заборон, метод нових варіантів, метод інформаційної недостатності, метод інформаційної насиченості, метод абсурду тощо); методи групового рішення творчих завдань (метод Делфі, «чорний ящик», метод щоденників тощо); методи колективного стимулювання творчих пошуків (метод мозкового штурму, метод синектики тощо).

Необхідність виокремлення діяльнісного блоку пояснюється тим, що добір форм і методів професійної підготовки скеровує освітній процес, мотивує студентів на реалізацію поставлених цілей. При доборі комплексу форм, методів, технологій, прийомів навчання ми стикнулися з їх значною кількістю, тому виникла необхідність розподілити їх такими чином, щоб досягнути

максимальної ефективності при роботі з клієнтами під час надання різноманітних СП у ТГ.

Аналіз методологічних підходів, змісту професіограми дав змогу виокремити *організаційно-педагогічні умови*, реалізація яких може позитивно вплинути на процес підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП: 1) формування мотиваційних установок майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг засобами імітаційного моделювання; 2) залучення студентів до практико-орієнтованого середовища; 3) реалізація рефлексивно-управлінської технології у вигляді активних форм і методів навчання; 4) психолого-педагогічна підтримка майбутніх фахівців із соціальної роботи у процесі професійної підготовки.

Виокремлення *першої* умови пов'язано з тим, що саме установки та механізми впливу на свідомість майбутнього фахівця із соціальної роботи мають вагомим значення для процесу мотивації до надання СП. Реалізація першої умови забезпечувалася розробкою та апробацією імітаційних ситуацій, імітаційних вправ, ділових ігор, професійно орієнтованих проектів у процесі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП. *Друга*, організаційно-педагогічна, умова дає можливість майбутнім фахівцям із соціальної роботи безпосередньо брати участь у виробничо-технологічних процесах соціальної роботи в період навчання, забезпечує переклад теоретико-методологічних знань у практичну площину, формуючи необхідні практичні уміння і навички. Оптимізувати процес підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП дозволила *третьою* організаційно-педагогічною умовою, яка була реалізована за допомогою використання комплексу дискусій, ділових, рольових, імітаційних ігор та тренінгів. *Четверта* організаційно-педагогічна умова акцентує спрямованість освітнього процесу на майбутню професію, формує позицію до неї, допомагає здійснити зв'язок з практикою, виховує професійні мотиви і якості, необхідні студентам для надання СП.

Мірилом ефективності представленої моделі є формування належного рівня компонентів професійної готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП.

Виокремлено навчальні дисципліни, які найбільше акцентовані на процес підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП: «Вступ до спеціальності», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота в сфері зайнятості», «Система соціальних служб». Особлива увага приділена впровадженню в освітній процес розроблених авторських курсів («Соціально-правовий захист окремих категорій клієнтів», «Правове забезпечення соціальної роботи», «Соціальна робота в громаді»). Лекційні та семінарські заняття означених дисциплін були підсилені теоретичною й практичною інформацією, що містила додаткові відомості про послуги, види соціальних послуг, технології роботи з різними групами клієнтів у процесі надання СП і сприяла формуванню необхідних знань, умінь і навичок. Вивчаючи технології, що застосовують при розв'язанні проблем у соціальній сфері, студенти прагнули не просто навчитися їх застосовувати, а знаходити найбільш ефективні їх комбінації при вирішенні тієї чи іншої проблеми клієнта під час виконання поставлених завдань.

Основними формами навчання були обрані лекційні (проблемні лекції, лекції вдвох, лекції-прес-конференції, лекції-діалог, лекції-дискусії), практичні заняття з використанням ділових, рольових, імітаційних ігор, тренінгів.

Ділові ігри, які були використані при вивченні курсів «Вступ до спеціальності», «Соціальна робота в сфері зайнятості», «Соціальна педагогіка», імітували соціальні, психологічні та інші процеси в соціальній сфері, мали на меті пошук і обґрунтування оптимальних рішень складних соціальних проблем у штучно створених умовах.

У процесі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП у ТГ нами був використаний *комплекс методів*: теоретичні (індивідуальний виклад матеріалу, дискусія, бесіда, робота в групах), практико-орієнтовані методи (розв'язання професійних завдань), педагогічний експеримент, інтерактивні методи («мозкова атака», розробка проблемних, ігрових ситуацій, підготовка проєктів), методи самостійної роботи студентів (читання, конспектування, робота з інтернет-, аудіо-, відеоресурсами для підготовки різних завдань, проєктів, розв'язання проблемних завдань), контрольні-оціночні методи (опитування, тестування, контрольні роботи, презентація).

Під час розробки системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП ми проаналізували мету, завдання і зміст різних видів практик. У ході організації експериментального дослідження ми не змінювали логіку проведення практичної підготовки (навчально-ознайомлювальної (пропедевтичної), практики організатора соціально-педагогічної, соціально-виховної роботи, професійно-орієнтованої, стажерської). Щоб оптимізувати роботу щодо підготовки фахівців із соціальної роботи до означеного виду діяльності, ми додали до їх змісту спеціально розроблені практичні завдання. Зокрема, під час проходження навчально-ознайомлювальної практики студенти мали змогу знайомитися з різними категоріями клієнтів, які потребували допомоги і підтримки, їхніми проблемами, а також з типологією установ, покликаних вирішувати дані проблеми. Така форма проходження практики сприяла розвитку у майбутніх фахівців інтересу та формуванню мотивації до надання соціальних послуг у громаді, формуванню системи спеціальних знань, умінь і навичок практичної діяльності, установки на реалізацію комплексу професійних функцій у діяльності з клієнтами, які потребують допомоги.

У ході професійно-орієнтованої практики в соціальних службах студенти самостійно виконували обов'язки фахівців баз практики з розв'язання конкретних соціальних проблем клієнтів. Основна увага акцентувалася на формуванні творчого відношення до справи, виробленні власного індивідуального стилю професійної діяльності. Студенти брали участь у наданні соціально-педагогічної, психолого-педагогічної та соціально-правової допомоги клієнтам, що потрапили у важкі життєві ситуації, у вирішенні задач соціальної підтримки особистості в кризовій ситуації, брали участь в розробці профілактичних, реабілітаційних заходів і в їх практичному застосуванні.

Під час проходження стажерської практики, студенти-практиканти проводили соціальну роботу з клієнтами, використовуючи при цьому інноваційну технологію – міждисциплінарне ведення випадку, взаємодіяли з

різними службами, органами, брали участь у вирішенні соціально-педагогічних проблем клієнта (оформлення пенсій, пільг, працевлаштування, вирішували житлові питання тощо). Студенти мали змогу проводити заняття з використанням ігрових технологій на одному із соціальних майданчиків з клієнтами ТГ (діти, люди літнього віку, малозабезпечені та інші).

У п'ятому розділі – **«Експериментальна перевірка ефективності системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг»** – схарактеризовано компоненти, показники та рівні сформованості готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП; здійснено діагностику рівня готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП; висвітлено хід та результати дослідно-експериментальної роботи на різних етапах.

Для перевірки системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг нами проведено експериментальне дослідження, що було побудовано за такими етапами: перший етап – *теоретичний* (2016–2017 н. р.), другий етап – *констатувальний* (2017–2018 н. р.), третій етап – *формувальний* (2018–2021 н. р.).

Систематизація наукових пошуків дала змогу охарактеризувати *готовність майбутнього фахівця із соціальної роботи до надання СП як структурне утворення особистості, що складається з мотиваційного, когнітивного, діяльнісного й особистісного компонентів та характеризується наявністю мотивації до надання СП, комплексом знань, умінь і навичок, особистісних та професійно значущих якостей, для оптимізації означеного процесу.*

Основні структурні компоненти готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП передбачають наявність у студентів мотивації до їх надання (мотиваційний компонент), сукупність знань, необхідних майбутньому фахівцю із соціальної роботи для надання СП (когнітивний компонент), базуються на комплексі умінь і навичок, що дадуть змогу фахівцю із соціальної роботи оптимізувати процес надання СП у ТГ (діяльнісний компонент), охоплюють здатність впливати на інших людей, навіювання, залучення до налагодження позитивних міжособистісних взаємин, емпатію, толерантність, здатність приймати рішення в складних «робочих» ситуаціях, розвинену рефлексію, емоційну саморегуляцію, аналітичні здібності, позитивну Я-концепцію, самоповагу (особистісний компонент).

Виокремлено *мотиваційний* (показники: наявність інтересу до соціальних послуг у процесі вирішення професійних завдань, наявність мотивації до надання соціальних послуг у громаді, орієнтація на результат у процесі надання соціальних послуг), *когнітивний* (показники: системність, повнота і ґрунтовність знань у площині «соціальні послуги», необхідність самостійно набувати та поповнювати знання, що забезпечують ефективність надання соціальних послуг), *діяльнісний* (показники: наявність умінь надавати соціальні послуги, наявність умінь і навичок встановлювати ефективні комунікативні відносини з отримувачами соціальних послуг, прояв творчості у процесі надання соціальних послуг), *особистісний* (прагнення до саморозвитку та

самовдосконалення, сформованість особистісно-професійних якостей, які впливають на результат надання соціальних послуг) *компоненти*.

У дослідженні виокремлено *чотири рівні готовності* до такої діяльності: *низький, середній, достатній, високий* та розроблено конкретний діагностичний інструментарій для їх визначення.

Констатувальний етап експерименту передбачав дослідження стану оцінювання якості та ефективності соціальних послуг у територіальній громаді (охоплено 64 представники територіальних громад Волинської області). Отримані результати дали змогу встановити, що існуюча система надання соціальних послуг, на жаль, ще залишається недосконалою і не завжди ефективною, оскільки доволі часто вона є віддаленою від реальних потреб конкретних клієнтів, а професійна компетентність фахівців не відповідає займаній посаді.

Розроблена система підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП вимагала експериментальної перевірки ефективності її реалізації в освітньому процесі закладів вищої освіти України. З цією метою нами було проведено *формувальний експеримент*. Основною базою експериментальної роботи були: Волинський національний університет імені Лесі Українки, Рівненський державний гуманітарний університет, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Національний університет «Одеська політехніка», Хмельницький національний університет, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. До експериментальної діяльності було залучено 154 здобувачів освіти 1–4 курсів спеціальності 231 Соціальна робота освітнього ступеня бакалавр.

Для визначення готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП за високим, достатнім, середнім і низьким рівнями на етапі I і II зрізу формувального контролю використовувався спеціальний діагностичний інструментарій: стандартизовані опитувальники, анкети, психологічні тести, спеціальні теоретичні та практичні завдання. На рис. 2 систематизовано кількісні результати.

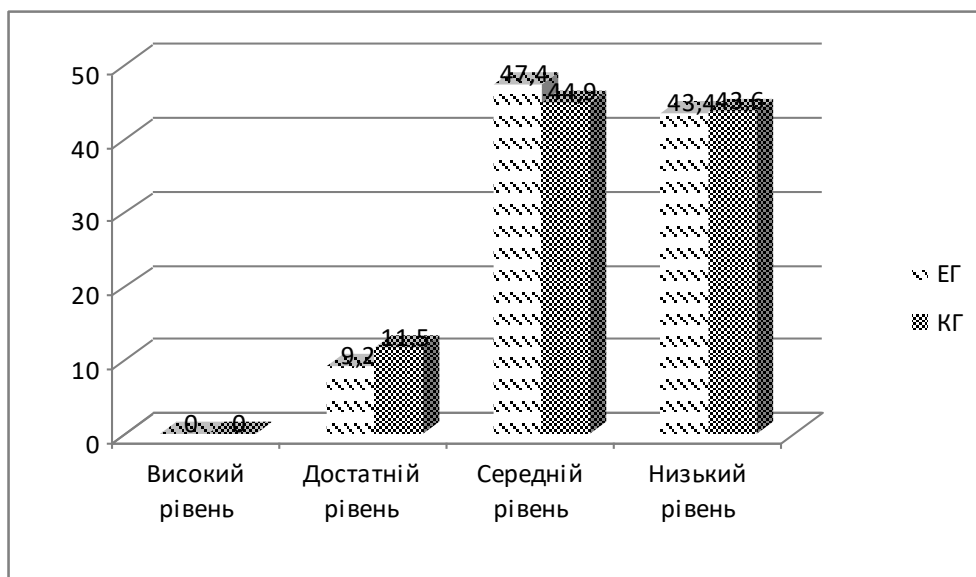

Рис. 2. Сформованість рівнів готовності студентів EG і KG до надання соціальних послуг (за результатами I зрізу формувального етапу експерименту)

Результати I зрізу засвідчили, що переважна більшість студентів мають середній та низький рівні сформованості показників мотиваційного (низький рівень: 42,3% – KG, 44,8% – EG; середній рівень: 44,9% – KG, 44,8% – EG; достатній рівень: 12,8% – KG, 9,2% – EG; високий рівень: 1,2% – EG), когнітивного (низький рівень: 41,0% – KG, 36,9% – EG; середній рівень: 44,9% – KG, 48,7% – EG; достатній рівень: 12,8% – KG, 11,8% – EG; високий рівень: 1,3% – KG, 2,6% – EG), діяльнісного (низький рівень: 46,2% – KG, 46,0% – EG; середній рівень: 46,2% – KG, 47,4% – EG; достатній рівень: 7,6% – KG, 6,6% – EG), особистісного (низький рівень: 46,1% – KG, 44,7% – EG; середній рівень: 43,6% – KG, 47,4% – EG; достатній рівень: 10,3% – KG, 7,9% – EG) компонентів готовності до надання СП та потребують суттєвого вдосконалення. Отримані результати засвідчили незадовільний стан підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП та підтвердили наше припущення про те, що підвищувати рівень їхньої підготовки до надання СП у ТГ потрібно шляхом використання педагогічного моделювання та реалізації створеної нами системи.

Основна робота щодо формування готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП в EG проводилася під час вивчення дисциплін «Вступ до спеціальності», «Соціальна педагогіка», «Основи соціальної роботи», «Соціальна політика», «Соціальна робота в сфері зайнятості», «Історія соціальної роботи», «Теорія та технології соціальної роботи», «Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах» і «Соціальна робота з різними категоріями клієнтів», авторських курсів «Соціально-правовий захист окремих категорій клієнтів», «Правове забезпечення соціальної роботи», «Соціальна робота в громаді», різних видів практик. Заняття зі студентами EG проходили в групах, у парах, індивідуально з використанням традиційних та інноваційних методів (методи групового рішення творчих завдань, методи із застосуванням «складних» умов, методи колективного стимулювання творчих пошуків).

Для викладачів і фахівців-практиків соціальних установ, які здійснювали підготовку майбутніх фахівців із соціальної роботи, було проведено науково-методичний семінар, що був спрямований на підвищення професійної компетентності під назвою «Сучасні стратегії та інноваційні моделі надання соціальних послуг», на якому розглядалися методичні та практичні питання щодо практичної реалізації сучасних стратегій та інноваційних моделей надання СП, сучасних механізмів соціального захисту населення, особливостей надання соціальних послуг територіальними центрами, співпраці органів місцевого самоврядування та громадських організацій у діагностуванні потреб та наданні послуг соціальної допомоги, особливостей управління системою надання СП на рівні ТГ.

Для практичної реалізації формульованого етапу експерименту було ініційовано заснування Волинського центру медіації. Серед методів імітаційного моделювання особливою популярністю у студентів користувався професійно орієнтований проєкт. Приємно відзначити, що майбутні соціальні працівники з ЕГ виграли конкурс соціальних проєктів «Рух порозуміння – медіація в громаді», що був оголошений Управлінням сім'ї, дітей та молоді Луцької міської ради. У Волинському національному університеті імені Лесі Українки було створено навчально-наукову лабораторію медіації та відновного правосуддя, на базі якої проводяться практичні заняття з вибіркової дисципліни «Соціально-правовий захист сім'ї, дітей та молоді».

У 2019 році студенти – майбутні фахівці із соціальної роботи спільно з національною поліцією були активними учасниками проєкту «Захисти себе Fest», метою якого було формування знань та вмінь з профілактики та виявлення фізичної, психологічної, юридичної, соціальної небезпеки, шляхів захисту від цих небезпек. Ще одним яскравим заходом, що був проведений в ЕГ під час формульованого етапу експерименту, став конкурс соціальної реклами «Зупинись і поміркуй», спрямований на соціальну профілактику тютюнопаління, наркотиків, торгівлі людьми, Інтернет-залежності, насильства та інших видів залежностей.

Внаслідок проведеного експериментального дослідження, нами були отримані підсумкові результати формульованого етапу експерименту у КГ і ЕГ, які показали, що рівень підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП в ЕГ є значно вищим, ніж у студентів КГ, що дало підставу стверджувати про ефективність розробленої нами системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП (рис. 3).

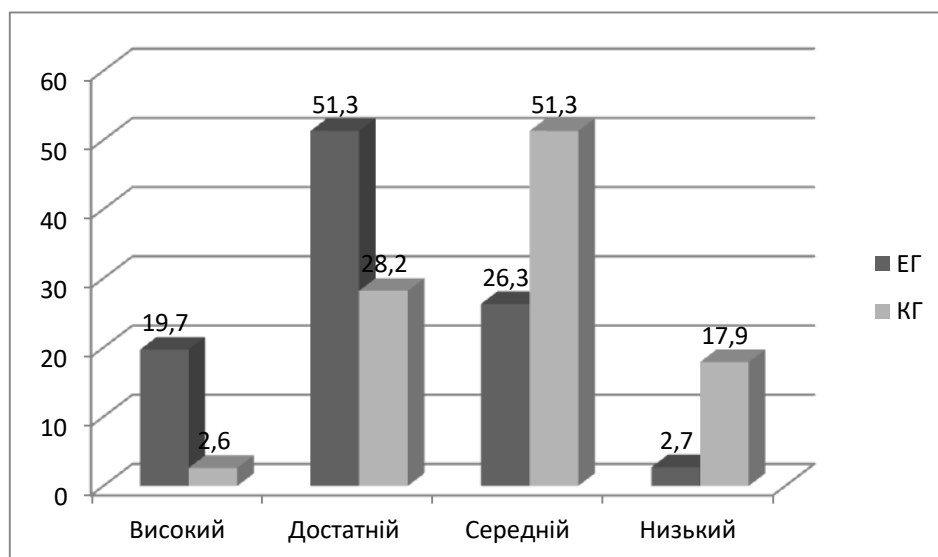

Рис. 3. Сформованість рівнів готовності студентів ЕГ і КГ до надання соціальних послуг (за результатами II зрізу формувального етапу експерименту)

За допомогою методів математичної статистики доведено вірогідність і достовірність отриманих результатів на основі порівняння дисперсій F-критерію. Так, порівняльний аналіз емпіричного показника F-критерію в контрольних групах виходить за визначені межі, тоді як в експериментальних перебуває в межах від 1,2 до 1,3, а тому підтверджує валідність й достовірність отриманих результатів. Таким чином, експериментальне дослідження повністю підтвердило доцільність упровадження в освітній процес розробленої системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання СП.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретико-методологічний аналіз, узагальнення та запропоновано нове вирішення проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг, що дало змогу сформулювати такі висновки:

1. Розкрито професійну підготовку фахівців із соціальної роботи як наукову проблему. З'ясовано, що підготовка майбутніх соціальних працівників сьогодні переживає складний період свого розвитку й потребує суттєвого вдосконалення й корегування з урахуванням складних вимог сучасності. В Україні створена освітня модель підготовки соціальних працівників, яка враховує як світові тенденції розвитку освіти, пов'язані з глобалізацією та інтеграцією у єдиний освітній простір, так і стрімкий розвиток інноваційних освітніх технологій у соціальній роботі. Підготовку майбутніх фахівців із соціальної роботи здійснюють близько 70 закладів вищої освіти України, які представлені освітньо-професійними програмами, розробленими з урахуванням стандартів вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти. Встановлено, що в освітньо-професійних програмах зустрічаються лише окремі випадки

змістовного й детального вивчення сутності «соціальних послуг», їхніх видів і технологій їхнього надання у територіальних громадах.

2. Охарактеризовано особливості становлення та розвитку ринку соціальних послуг в Україні та за кордоном. Сьогодні в нашій державі відбувається активне реформування системи надання соціальних послуг. Розроблені і прийняті стандарти соціальних послуг дають змогу підвищити їхню якість, створити умови для ефективної організації й роботи фахівців із соціальної роботи, що надають соціальні послуги; поліпшити якість життя тих громадян, які їх потребують і досягнути ефективності та економічної доцільності в їхньому наданні. У цілому стандарт якості соціальної послуги повинен відповідати певним критеріям: бути взаємопов'язаним з конкретною соціальною послугою. мати чіткі показники результативності, обов'язкові умови, необхідні для надання послуги, та якісні характеристики надання/ненадання послуги, описувати цільові значення виконання соціальної послуги на певний період. В умовах децентралізації пріоритетними є комплексність, адресність, доступність та результативність соціальних послуг, посилення уваги до кожного клієнта. За останні роки до процесу надання соціальних послуг активно залучають організації громадянського суспільства.

Установлено, що сфера соціальних послуг в Україні, як і в більшості зарубіжних країн, є об'єктом державного втручання і державних гарантій. Проаналізований зарубіжний досвід надання соціальних послуг засвідчив, що за кордоном створено високоефективну комплексну систему соціального захисту, що передбачає соціальну допомогу, державні виплати, обов'язкове соціальне страхування, накопичувальне пенсійне забезпечення. Звертаючись до закордонного досвіду, виокремлено різні економічні моделі задоволення соціальних потреб – англосаксонська або неоамериканська (Держави Північної Америки, Велика Британія) та рейнська (Німеччина, Австрія, Бельгія, Швейцарія, Швеція та інші країни). Для обох моделей соціальні нормативи рівня та якості життя людини та суспільства в цілому виступають орієнтирами соціально-економічного розвитку. Ринковість економіки з її перевагами є ефективним шляхом до задоволення соціальних потреб людини.

3. Визначено зміст професійної діяльності фахівця із соціальної роботи в контексті його підготовки до надання соціальних послуг. Розкриваючи зміст професійної діяльності фахівців із соціальної роботи у територіальній громаді, слід обирати модель надання соціальних послуг. Вертикальну модель відрізняють наявність державних програм, жорстка регламентація і протоколи, рамковий підхід до цільових груп, детальний опис параметрів бенефіціарів; чітке дотримання стандартів, максимальна алгоритмізація й типологізація соціальних послуг, обов'язкова внутрішня підзвітність. Горизонтальна модель переважно акцентована на врахування специфіки проблем клієнтів і бенефіціарів, місцевих програмах, гнучкості у визначенні пріоритетів і методів впливу на клієнтів; оперативності, зовнішній і внутрішній підзвітності.

Описуючи професійну діяльність фахівця з соціальної роботи у контексті надання ним соціальних послуг у громаді, розкрито її функціональний і компетентнісний спектри (діагностична, прогностична, проєктувальна,

комунікативна, організаторська, психотерапевтична, соціальна компетентність, компетентність попереджати і розв'язувати конфліктні ситуації), які пов'язані між собою.

4. Системний підхід до аналізу соціально-педагогічних досліджень дав змогу представити професіограму фахівця із соціальної роботи в контексті підготовки до надання соціальних послуг, що є такою, яка охоплює комплекс компетентностей, функціональний і рольовий спектр, цінності, обов'язки, комплекс знань, умінь і навичок, професійно значущі й особистісні характеристики / якості, необхідні фахівцю із соціальної роботи для ефективного надання соціальних послуг у територіальній громаді.

5. Науково обґрунтовано та розроблено модель системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальних громадах, яку визначено як цілісну, упорядковану, взаємозумовлену сукупність блоків (*цільового, змістового й діяльнісного*), спрямовану на формування готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. *Цільовий блок* розкриває мету (сформувати готовність майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг), комплекс методологічних підходів (системний, компетентнісний, професіографічний, діяльнісний, особистісно зорієнтований), принципів (цілісності й системності, професійної спрямованості навчання, самореалізації, зв'язку теорії з практикою, наступності, науковості, практичної орієнтованості навчання, доступності навчання, органічного зв'язку практико-орієнтованих курсів і практичної діяльності, професійного самовдосконалення студентів). *Змістовний блок* охоплює компоненти (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний) і рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг; етапи (початковий, базовий, конструктивно-коригувальний) та зміст їхньої професійної підготовки до означеного виду діяльності через використання потенціалу освітніх компонентів. *Діяльнісний блок* передбачає дидактичне забезпечення освітнього процесу через реалізацію форм (у групах, у парах, індивідуальна робота) і методів (традиційні, методи групового рішення творчих завдань, методи із застосуванням «складних» умов, методи колективного стимулювання творчих пошуків) навчання.

6. Визначено компоненти, показники та рівні сформованості готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. Комплексний аналіз наукових праць та власні емпіричні й практичні дослідження дали нам підстави розглядати готовність майбутнього фахівця із соціальної роботи до надання соціальних послуг, як структурне утворення особистості, що складається з мотиваційного, когнітивного, діяльнісного й особистісного компонентів та характеризується наявністю мотивації до надання соціальних послуг, комплексом знань, умінь і навичок, особистісних та професійно значущих якостей, для оптимізації означеного процесу.

Конкретизовано показники готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг: *мотиваційний* – передбачає наявність у студентів мотивації до надання соціальних послуг (показниками компоненту є

наявність інтересу до соціальних послуг у процесі вирішення професійних завдань, наявність мотивації до надання соціальних послуг у громаді, орієнтація на результат у процесі їх надання); *когнітивний* – передбачає сукупність знань, необхідних майбутньому фахівцю із соціальної роботи для надання соціальних послуг (показниками компоненту є системність, повнота і ґрунтовність знань у площині «соціальні послуги», необхідність самостійно набувати та поповнювати знання, що забезпечують ефективність надання соціальних послуг); *діяльнісний* – базується на комплексі умінь і навичок, що дадуть змогу фахівцю із соціальної роботи оптимізувати процес надання соціальних послуг у громаді (показниками компоненту є наявність умінь їх надавати, умінь і навичок встановлювати ефективні комунікативні відносини з отримувачами соціальні послуги, прояв творчості у процесі надання послуг); *особистісний* – передбачає здатність впливати на інших людей, навіювання, залучення до складних міжособистісних взаємин, емпатію, толерантність, здатність приймати рішення в складних «робочих» ситуаціях, розвинену рефлексію, емоційну саморегуляцію, аналітичні здібності, позитивну Я-концепцію, самоповагу (показниками компоненту є прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, сформованість особистісно-професійних якостей, які впливають на результат надання соціальних послуг). Виокремлено чотири рівні (низький, середній, достатній, творчий) готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

7. Упроваджено та експериментально перевірено ефективність системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у територіальних громадах. Експериментальна перевірка здійснювалася у три етапи. На *першому етапі* проведено анкетування фахівців із соціальної роботи територіальних громад Волинської області з метою дослідження стану оцінювання якості та ефективності соціальних послуг у територіальній громаді. Результати анкетування засвідчили, що існуюча система надання соціальних послуг поки що залишається недосконалою і не завжди ефективною. Це пов'язано з недостатнім фінансуванням й відсутністю кваліфікованих кадрів, спеціально підготовлених до такої діяльності. *Другий етап* передбачав організацію формувального етапу експерименту (I зріз), результати якого дали підстави для констатації, що існуюча система підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи недостатньо орієнтована на підготовку до надання соціальних послуг у територіальній громаді. На *третьому етапі* впроваджено авторську педагогічну систему підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. II зріз формувального етапу експерименту показав, що рівень підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до означеного виду діяльності ЕГ був суттєво вищим, ніж у студентів КГ. Високий рівень виявлено у 19,7 % студентів ЕГ (2,6 % – КГ), достатній – у 51,3 % студентів ЕГ (28,2 % – КГ), середній – у 26,3 % студентів ЕГ (51,3 % – КГ), низький – у 2,7 % студентів ЕГ (17,9 % – КГ). За допомогою методів математичної статистики доведено вірогідність і достовірність отриманих результатів на основі порівняння дисперсій для визначення F-критерію. Це дало

підстави стверджувати про ефективність запропонованої системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, пов'язаних з проблемою підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи до надання соціальних послуг. Ураховуючи сучасні вимоги до організації освітнього процесу у закладах вищої освіти, реформування соціальної сфери, провідні положення андрагогіки та акмеології, принцип неперервності навчання подальшого вдосконалення потребують освітні програми підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи з урахуванням прийнятих останнім часом державних стандартів надання соціальних послуг, упровадження елементів дуального навчання, неформальної освіти тощо. Тому перспективу подальших досліджень вбачаємо в забезпеченні наступності у підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг на другому (магістерському) рівні, в удосконаленні змісту й технологій професійної підготовки, підвищення кваліфікації, що забезпечить особистісне і професійне самовдосконалення за рахунок інтеграції отриманих у процесі навчання професійних компетентностей з умовами й особливостями майбутньої професійної діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. **Чернета, С. Ю.** (2022). Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи до надання соціальних послуг: монографія. Луцьк : Вид-во Волиньполіграф. 358.

2. **Cherneta, S. Yu., Sushyk N. S.** (2019). Motivational component in the system of training future specialists in social work to providing social services. *Psychology and pedagogy in XXI century: methodological framework of the activities of psychologist and educator : collective monograph*. A. O. Bessarab, O. I. Ivanytsky, O. M. Kikinezhdi, I. R. Petrovska, etc. Lviv-Toruń : Liha-Pres. 160–187.

3. **Чернета, С.** (2021). Соціально-правовий захист жертв домашнього насильства. *Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики: колективна монографія*. Волинський національний університет імені Лесі Українки. За редакцією В. Петровича, С. Чернети. Луцьк: Волиньполіграф. 57–89.

Навчальні, методичні посібники

4. **Навчально-методичне забезпечення курсу «Соціально-правовий захист сім'ї та дітей в Україні»** (2012). *Соціальна педагогіка : навч.-метод. матеріали для підготовки бакалаврів соціальної педагогіки*. За заг. ред. П. Гусака, Л. Грицюк. Луцьк : Вежа-Друк. 313–335; 343–349.

5. **Соціальна педагогіка: теорія, технологія та історія** (2013) : навч. метод посіб. для підгот. до держ. атестат. студ. за освіт.-кваліф. рівнем «бакалавр». За ред. П. М. Гусака, І. Є. Остапйовського. Луцьк : Вежа-Друк. 66–72.

6. **Педагогіка вищої школи** (2018) : навчально-методичне забезпечення магістерської програми : навч.-метод. посіб. За заг. ред. П. Гусака, І. Остапійовського. Луцьк : Вежа-Друк. 160–181.

7. **Соціальна робота** : навчально-методичне забезпечення магістерської програми (2018) : навч.-метод. посіб. За заг. ред. П. Гусака, Н. Корпач. Луцьк : Вежа-Друк. 78–88, 214–237.

Статті у міжнародних виданнях, що індексуються у Scopus

8. Olena V. Belkina-Kovalchuk, Evgeniya A. Durmanenko, Tetyana A. Martyniuk, Victoria V. Petruk and **Svitlana Yu. Cherneta**. (2021). School Mediation as A Means of Preventing Social Maladjustment of Students from Risk Groups. *JoJournal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, Vol. 9 No. 5, 546–554. <https://www.lifescienceglobal.com/pms/index.php/jiddt/article/view/8418> (Scopus)

9. Evgenia Durmanenko, **Svitlana Cherneta**, Iryna Bychuk, Maryna Voloshenko, Yaroslav Tbinskiy (2021). The value of conscious paternity as a priority direction in the vocational training of social workers. *REVISTA DE LA UNIVERSIDAD DEL ZULIA*. 3ª época. Año 12 N°35. The value of conscious paternity as a priority direction in the...85–105. <https://produccioncientificaluz.org/index.php/rluz/article/view/37042> (Web of Science Core Collection)

10. Povidaichyk, O., Khomenko, S., Volkova, K., Korniat, V., **Cherneta, S.**, & Martirosian, L. (2021). Professional Training of Future Social Workers for R&D Activities. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, (13(2)), 110–131. <https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/413> (Web of Science Core Collection)

Статті у фахових вітчизняних, зарубіжних та міжнародних виданнях

11. **Чернета, С. Ю.** (2008). Специфіка соціалізації підлітків в сучасних умовах. *Молодь і ринок*. (1(36)). 56–60.

12. **Чернета, С. Ю.** (2009). Система професійної орієнтації молоді як умова правильного вибору професії. *Молодь і ринок*. (7(49)). 62–66.

13. **Чернета, С. Ю.** (2009). Засади соціально-правового захисту дітей та молоді: законодавче забезпечення. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Педагогічні науки. (20). 54–58.

14. **Чернета, С. Ю.** (2010). Соціальний педагог в системі соціально-правового захисту дітей та молоді. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Педагогічні науки. (23). 262–264.

15. **Чернета, С. Ю.** (2011). Соціально-правовий захист дітей-сиріт у процесі їх усиновлення в Україні: історичний аспект. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. пр. Педагогічні науки / гол. ред. Локарева Г.В. (2(15)). 27–29.

16. **Чернета, С. Ю.**, Батюк, О. В. (2011). Застосування до неповнолітніх основних засобів виправлення і ресоціалізації. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Педагогічні науки. (8). 89–93.

17. **Чернета, С. Ю.**, Яцишин, М. М. (2011). Міжнародні стандарти правової підтримки соціально незахищених неповнолітніх. *Науковий вісник*

Волинського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. (17). 89–93.

18. **Чернета, С. Ю.** (2012). Соціальне сирітство як соціально-правова проблема. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. Педагогічні науки.* Чернігів. (96). 245–247.

19. **Чернета, С. Ю.,** Дурманенко, О. Л. (2012). Формування правової культури студентської молоді: соціально-педагогічний аспект. *Педагогічні науки: зб. наук. праць.* Чернігів : Вісник ЧНПУ. (104(2)). 173–176.

20. **Чернета, С. Ю.** (2015). Соціальна активність особистості як умова розвитку сучасного українського суспільства. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки.* (1(302)). 177–186.

21. **Чернета, С. Ю.** (2014). Категорія соціальної відповідальності в світлі сучасних тенденцій формування відповідальності особистості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.* / ред. Носко М. О. Чернігів : ЧНПУ. (122). 295–298.

22. **Чернета, С. Ю.,** Мартинюк, Т. А. (2016). Характеристика етапів ресоціалізації в сучасних соціокультурних умовах. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* (133). 142–145.

23. **Чернета, С. Ю.** (2016). Сутнісні характеристики формування готовності майбутнього фахівця до професійного самовдосконалення. *Науковий вісник СХУ ім. Лесі Українки. Сер. Педагогічні науки.* (2(304)). 127–132.

24. **Чернета, С. Ю.** (2018). Сутнісна характеристика формування толерантності майбутніх соціальних працівників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* (150). 150–153.

25. **Чернета, С. Ю.** (2019). Зміст та структура формування соціальної відповідальності майбутніх соціальних працівників. *Social Work and Education.* Ternopil-Aberdeen. (6 (3)). 330–338.

26. Колосок, А М., **Чернета, С. Ю.** (2020). Аналіз інвестиційної спроможності реалізації соціальних проектів в об'єднаних територіальних громадах. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* (4 (24)). 74–82.

27. **Чернета, С. Ю.** (2021). Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. *Social Work and Education.* TernopilAberdeen. (8 (1)). 77–89.

28. **Чернета, С. Ю.** (2021). Сучасні характеристики молоді як об'єкта та суб'єкта в системі соціальних послуг. *Соціальна робота та соціальна освіта.* (1(6)). 192–204.

29. **Чернета, С. Ю.,** Белкіна-Ковальчук, О. В. (2021). Підготовка фахівців із соціальної роботи до професійної діяльності з надання соціальних послуг. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* (2(49)). 236–240.

30. **Чернета, С. Ю.**, Карпінська, Н. В. (2021). Правове регулювання соціальної послуги посередництва (медіації) в Україні. *Ввічливість. Humanitas.* (3). 90–97.

31. **Чернета, С. Ю.** (2021). Модель професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. *Ввічливість. Humanitas.* (4). 57–63.

32. **Чернета, С. Ю.** (2021). Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. *Ввічливість. Humanitas.* (6). 91–98.

33. Корпач, Н., **Чернета, С.** (2022). Документування як складова професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальності «Соціальне забезпечення». *Ввічливість. Humanitas.* (1). 151–158.

34. **Czerneta, S.** (2014). Współzależność koncepcji “adaptacji społecznej” oraz “resocjalizacji” osób zwolnionych z zakładów karnych. *Knowledge. Education. Low. Managtmnt. Nauka. Oświata. Prawo.zarządzanie.* (3(7)). 5–14.

35. Cherneta, S. Y. (2015). Formowanie kompetencji prawniczych przyszłego pracownika socjalnego. *Knowledge. Education. Low. Managtmnt. Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie.* (4). 48–55.

36. **Cherneta, S. Yu.** (2016). The main directions of social work with children with disabilities: content and form. *Knowledge. Education. Low. Managtmnt. Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie.* (1 (13)). 51–54.

37. **Czerneta, S.** (2016). Treść i kierunki przygotowania pracowników socjalnych do pracy z podmiotami probacji. *Knowledge. Education. Low. Managtmnt. Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie.* (4 (16)). 26–34.

38. **Cherneta, S.** (2020). Foreign experience in training social work specialists of social services. *Nowledge. Education. Low. Managtmnt. Nauka. Oświata. Prawo. Zarządzanie.* (2). 425–441.

Опубліковані праці, що забезпечують апробацію результатів дослідження

39. **Чернета, С. Ю.** (2007). Соціалізація особистості : соціально-правовий аспект. Матеріали другої міжнародної соціально-педагогічної конференції студентів і молодих науковців, (24-25 квітня 2007 р., Луцьк). 129–132.

40. **Чернета, С.** (2017). Формування професійної мотивації у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи* : зб. ст. *Folia Comeniana Вісник польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Яна Амоса Коменського* ; гол. ред. Осадченко І.І. Умань. 76–80.

41. **Чернета, С.** (2017). Характеристика етапів особистісного самовдосконалення майбутніх соціальних працівників. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський та національний вимір*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, (16–17 травня 2017 р., Луцьк). Заг. ред. А. В. Лякішева, І. М. Брушневська, П. М. Гусак та ін. Луцьк : ФОП Пікора І.О. 265–268.

42. **Чернета, С. Ю.** (2017). Правові засади соціально-виховної роботи із суб'єктами пробації. *Актуальні питання реформування правової системи* : зб. матеріалів XIV Міжнар. наук.-практ. конф., (16–17 червня 2017 р., Луцьк). уклад. Л.М. Джурак. Луцьк : Вежа-Друк. 235–237.

43. **Чернета, С.** (2018). Підготовка соціальних працівників до соціально-правової діяльності. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський та національний вимір* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, (31 травня–1 червня 2018 р., Луцьк). Заг. ред. А.В. Лякішева, І.М. Брушневська, П.М. Гусак та ін. Луцьк : ФОП Пікора І.О. 212–215.

44. **Чернета, С.** (2019). Зміст правової компетентності соціального працівника. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський та національний вимір* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, (28–29 травня 2019 р., Луцьк). Заг. ред. А. В. Лякішева, І. М. Брушневська, П. М. Гусак та ін. Луцьк : ПП Іванюк В.П. 274–276.

45. **Чернета, С. Ю.,** Ситар, Н. І. (2019). Проблеми формування інституціонального механізму соціальної інтеграції осіб з інвалідністю. *Сучасний світ і незрячі* : IX Міжнародна науково-практична конференція (24–26 вересня 2019 р., Луцьк). 197–198.

46. **Чернета, С. Ю.** (2020). Формування гендерної компетентності фахівців з надання соціальних послуг. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери*: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (24 листопада 2020 р., Ніжин). За заг. ред. О.В. Лісовця та С.О. Борисяк. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя. 94-96.

47. **Чернета, С. Ю.,** Мороз, І. П. (2021). Мотивація досягнення успіху в системі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Актуальні дослідження в соціальній сфері* : матеріали сімнадцятої міжнародної науково-практичної конференції (18 травня 2021 р., Одеса). Гол. ред. В.В. Корнєщук. Одеса: ФОП Бондаренко М. О. 177–179.

48. **Чернета, С. Ю.,** Мороз, І. П. (2021). Неформальна освіта в системі підготовки фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції (13–14 травня 2021 р., Тернопіль). За заг. ред. О. В. Сороки, С.М. Калаур, Г.В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка. 275–279.

49. **Чернета, С.** (2021). Формування соціальної зрілості фахівця із соціальної роботи як необхідна умова успішного професійного становлення. *Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення* : європейський та національний вимір : Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (27–29 травня 2021 р., Луцьк). За заг. ред. С.Ю. Чернети. Луцьк : ФОП Іванюк В.П. 193–197.

50. **Чернета, С.** (2021). Функції фахівця соціальної роботи у територіальній громаді у процесі надання соціальних послуг. *Проблеми та перспективи розвитку територіальних громад в соціальній сфері*: матеріали

доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції (24 вересня 2021 р., Ужгород). Ужгород: ТОВ «РІК-У». 84–88.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

51. **Чернета, С. Ю.** (2018). Соціально-правові чинники протидії домашньому насильству. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери*: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 листопада 2018 р., Ніжин). За заг. ред. С.О. Борисюк та О.В. Лісовця. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя. 42–45.

52. **Чернета, С. Ю.** (2020). Стан готовності майбутніх соціальних працівників до неформальної освіти. *Актуальні дослідження в соціальній сфері* : матеріали п'ятнадцятої міжнародної науково-практичної конференції (18 травня 2020 р., Одеса). Гол. ред. В.В. Корнещук. Одеса: ФОП Бондаренко М. О. 160–162.

Чернета С. Ю. Теорія та практика підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Полтава, 2023.

У дисертації за результатами міждисциплінарного аналізу наукової літератури обґрунтовано науково-теоретичні та практичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг; здійснено аналіз базових понять дослідження «соціальна сфера», «соціальне обслуговування», «соціальна робота», «соціальна послуга»; узагальнено зарубіжний і вітчизняний досвід професійної підготовки фахівців із соціальної роботи; проаналізовано історичні та концептуальні засади становлення й розвитку системи соціальних послуг в Україні і за кордоном та схарактеризовано нормативно-правове забезпечення системи соціальних послуг у державі; розроблено професіограму фахівця із соціальної роботи у контексті підготовки до надання соціальних послуг; здійснено моніторинг і оцінювання якості та ефективності соціальних послуг у територіальній громаді; визначено структурні критерії оцінки та рівні сформованості у майбутніх фахівців із соціальної роботи готовності до надання соціальних послуг; розроблено та апробовано систему підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг, представлено її змістово-технологічне та навчально-методичне забезпечення на освітньому рівні бакалавр; визначено організаційно-педагогічні умови. Перевірено ефективність розробленої системи, визначено подальші перспективи дослідно-експериментальної роботи.

Ключові слова: фахівець із соціальної роботи, соціальні послуги, територіальна громада, готовність до надання соціальних послуг, система підготовки.

Cherneta S.Yu. Theory and practice of training future specialists in social work to provide social services. - Qualification research work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences on the specialty 13.00.05 - social pedagogy. - State institution "Luhansk Taras Shevchenko National University". Poltava, 2023.

In the dissertation, based on the results of an interdisciplinary analysis of scientific literature, there are substantiated the scientific-theoretical and practical principles of professional training of future social work specialists for the provision of social services; it was carried out the analysis of the basic research concepts "social sphere", "social service", "social work", "social service"; it is summarized foreign and domestic experience of professional training of social work specialists; there were analyzed the historical and conceptual foundations of the formation and development of the system of social services in Ukraine and abroad. There was also characterized the regulatory and legal support of the system of social services in the state; there was developed the professional profile of a social work specialist in the context of preparation for the provision of social services; it was carried out the monitoring and evaluation of the quality and efficiency of social services in the territorial community; structural evaluation criteria and the level of readiness of future social work specialists to provide social services are determined; it was developed and tested the system of training future specialists in social work for the provision of social services. It was presented its content-technological and educational-methodological support at the bachelor's educational level; organizational and pedagogical conditions are defined. It was checked the effectiveness of the developed system. There were determined further prospects of research and experimental work.

Key words: social work specialist, social services, territorial community, readiness to provide social services, training system.